

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

«Розвиток професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти»

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма _____

Шифр КДРМ

номер залікової книжки

Виконав: студент II курсу, групи ПП м-20-1 _____ Паюк О.К.
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Підпис Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор _____ Потапчук Є.М.
Підпис Ініціали, прізвище

_____ 20__ р.

Хмельницький, 2021

АНОТАЦІЯ

Тема: Розвиток професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти

Паюк Олександр Казимирович

Ключові слова: професійна мобільність, майбутні психологи, заклади вищої освіти.

Об'єкт дослідження – розвиток професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – психологічні умови розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні рекомендацій викладачам щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти .

Одержані результати можуть бути використані в діяльності викладачів ЗВО.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	10
1.1 Професійна мобільність як наукова проблема.....	10
1.2 Сутність і структура професійної мобільності майбутнього психолога.....	19
Висновки до розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	37
2.1 Обґрунтування психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.....	37
2.2 Програма та інструментарій емпіричного дослідження психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти.....	53
2.3 Результати емпіричного дослідження психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.....	58
2.4 Рекомендації викладачам щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів.....	63
Висновки до розділу	64
ВИСНОВКИ	67
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нині вища освіта не тільки формальний вид навчання, але й особливий рівень формування особистості, реалізації її здібностей, розвитку індивідуальної культури професіонала шляхом долучення майбутнього фахівця до інноваційних досягнень науки. Професійна мобільність як готовність до самоосвіти, саморозвитку, самореалізації уможливорює професійний розвиток майбутнього психолога, забезпечуючи його конкурентоздатність на ринку праці.

Саме на формуванні професійного мобільного фахівця наголошується в Законах України «Про освіту» (2017 р. зі змінами), «Про вищу освіту» (2014 р. зі змінами), «Про професійний розвиток працівників» (2012 р. зі змінами); Указах Президента України Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012); в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013р.), у Концепції реалізації державної політики у сфері професійної освіти на період до 2027 року (2019 р.) та інших нормативно-правових документах.

Професійна мобільність є предметом дослідження соціологів (Р. Бенедікс, Т. Заславська, В. Шубкін, Е. Дюркгейм, М. Вебер).

Різні аспекти розвитку професійної мобільності розкрили В. Андреев, Т. Гордєєва, І. Зимняя, О. Малишевський, Н. Денисенко та ін.; психолого-педагогічні умови цього процесу обґрунтували Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Н. Латуша, Л. Сушенцева та ін.; вплив зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку професійної мобільності майбутніх фахівців дослідили Л. Амірова, О. Любімова, Н. Сургунд та ін.

Актуальність і доцільність дослідження зумовлена наявністю суперечностей між:

- високими кваліфікаційними вимогами суспільства до психологів і недостатнім рівнем організації розвитку професійної мобільності у закладах вищої освіти;

- необхідністю розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладі вищої освіти та недостатністю психологічних умов для його реалізації.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, недостатня теоретична та практична її розробленість, необхідність усунення суперечностей сприяли вибору теми нашого дослідження: «РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ».

Об'єкт дослідження – розвиток професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – психологічні умови розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.

Мета дослідження полягає у виокремленні та теоретичному обґрунтуванні психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан досліджуваної проблеми й уточнити сутність поняття «професійна мобільність майбутнього психолога.

2. Визначити й обґрунтувати компоненти професійної мобільності майбутніх психологів.

3. Виокремити й теоретично обґрунтувати психологічні умови розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

4. Розробити рекомендації викладачам щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що розвиток професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти

значно покращиться за таких умов: стійкої мотивації до постійного професійного саморозвитку та самореалізації; активізації самостійної навчально - пізнавальної роботи майбутніх психологів на основі рефлексивної оцінки власної діяльності; розвитку творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**:

- теоретичні – аналіз, синтез та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури, нормативно-правового, науково-методичного матеріалу;
- індукція та дедукція;
- структурно-системний метод; систематизація й узагальнення;
- емпіричні – спостереження, анкетування, бесіди, опитування, тестування; експериментальні методи (констатувальний експеримент); психодіагностичні методи для визначення рівнів сформованості досліджуваної якості;

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася у Хмельницькому національному університеті.

На різних етапах педагогічного експерименту брали участь 8 викладачів та 50 студентів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні рекомендацій викладачам щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти .

Апробація результатів дослідження. Про результати дослідження доповідалось на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Професійний розвиток та становлення особистості сучасного фахівця в умовах освітнього простору» 25–26 листопада 2021 року.

За матеріалами магістерської роботи подано статтю в колективну монографію «Теорія та практика формування особистості як суб'єкта самотворення і самозбереження».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи складає 92 сторінки машинописного тексту (основна частина – 69 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Професійна мобільність як наукова проблема

Професійна мобільність є складним поняттям, тому його необхідно розглядати через призму різних галузей науки.

Зазначимо, що серед дослідників професійної мобільності є такі, що ототожнюють це поняття з поняттям «конкурентоздатність».

Конкурентоздатність фахівця асоціюється з успіхом як у професійній, так і в особистій сферах. Адже головною психологічною умовою успішної діяльності у будь-якій галузі є його впевненість у своїх силах.

Є декілька поглядів на проблему конкурентоздатності випускника ЗВО. Прибічники першої точки зору вважають, що конкурентоздатність може виявлятися лише у реальній професійній діяльності, а не у навчальній та навчально-професійній. Тому у моделі змісту професійної освіти пріоритетними мають бути загальноосвітня (загальнонаукова) підготовка та виховання особистісних якостей студентів.

Представники іншої точки зору вважають, що конкурентоздатність випускника має бути основним показником успішності його підготовки, звідки впливає пріоритетність змісту професійної підготовки.

Найприйнятнішим є третій підхід, що передбачає розгляд конкурентоздатності як інтегрованого результату якісної загальної і професійної освіти та високої кваліфікації. Відсутність або низький рівень кваліфікації не дозволять випускнику успішно вступити на ринок праці.

Нестача освіти стане перешкодою до професійного зростання в умовах стрімкої зміни технологій. Тому в системі рівнів професійної майстерності

компетентність є проміжною ланкою між старанністю та досконалістю. Адже компетентність передбачає постійне оновлення знань, володіння новою інформацією та успішне застосування знань у конкретних умовах, тобто володіння оперативними та мобільними знаннями.

Компетентність – це не просто володіння знаннями (у таких випадках зазвичай говорять про ерудицію), а, швидше, потенційна готовність розв'язувати завдання зі знанням справи, тому компетентність включає як змістовний (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти.

Тому компетентна людина має не тільки знати суть проблеми, але й уміти вирішити її практично, тобто володіти методом («знання плюс уміння») розв'язання.

Залежно від обставин розв'язання проблеми компетентний фахівець може застосувати той чи інший метод, що найбільше підходить до даних умов у цей час. Гнучкість методу – друга важлива умова компетентності.

По-третє, компетентного фахівця відрізняє здатність серед безлічі рішень вибрати найбільш оптимальне, аргументовано спростовувати помилкові рішення, піддавати сумніву ефектні, але неефективні рішення, тобто критичне мислення.

Зміст поняття «компетентність» включає такі основні ознаки:

- 1) мобільність знання;
- 2) гнучкість методу;
- 3) критичність мислення.

Отже, професійна компетентність передбачає формування професійних знань та умінь у поєднанні з критичністю мислення. В це поняття не включаються особисті якості фахівця, але й досвід його соціалізації у процесі навчання.

Поняття «конкурентоспроможний фахівець» включає, крім тих параметрів, що належать до складу поняття «професійна компетентність», ще особистісні якості фахівця, серед яких впевненість у своїх силах, мобільність.

Мобільність (від лат. *mobilis* – рухливий, рухомий) означає рухливість, готовність до швидкого виконання завдань [30]; будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта, або цінності, що створена чи модифікована завдяки людській діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої.

У соціальних науках відомі такі види мобільності, як висхідна, низхідна, соціальна (соціологія), освітня.

Важливо розуміти, що соціальна мобільність суспільства є суперечливим процесом. Зміна індивідом або групою місця, що посідає в соціальній структурі, переміщення з одного соціального шару в інший (вертикальна мобільність) або в межах того самого соціального шару (горизонтальна мобільність), не завжди м'яка і безболісна. Обмежена в організованому кастовому і становому суспільстві, соціальна мобільність значно зростає в умовах індустріального та постіндустріального суспільства.

Мобільність завжди складно переноситься усіма індивідами, оскільки їм доводиться адаптуватися до нової субкультури, налагоджувати нові зв'язки, відстоювати свій статус. Разом з тим для складного суспільства відкритий шлях нагору, велика кількість статусів, що досягаються, – єдиний шлях розвитку, тому що в іншому випадку виникають соціальні напруження і конфлікти.

У психологічному контексті поняття «мобільність», «мобільна особистість» відрізняються від тих, що запропоновані іншими науками. Мобільність, у психологічному знанні, інтерпретується як одна з якостей особистості (точніше: людини), як здатність змінювати себе відповідно до власних потреб, поглядів та цілей.

Проаналізувавши у науковій літературі генезис становлення таких понять як «соціальна мобільність», «соціокультурна мобільність», «академічна та освітня мобільність», зазначимо, що результатом сучасної професійної освіти є здатність випускників до професійної мобільності нового типу – мобільності як основи віри людей у себе та своє майбутнє, у свої сили та можливості. При цьому важливо розуміти, що мобільність виявляє

конкретна людина, «яка породжує смисли та цінності, що є основою спрямованих поведінкових актів» [7].

Мобільна особистість має певні психологічні особливості, а саме: активність, соціальна активність, пластичність, відкритість, прагнення самоактуалізації.

Соціальна активність фахівця у суспільстві вимірюється мірою його свідомої участі у житті. Формування і прояв активної життєвої позиції особистості фахівця пов'язане з розвитком творчих потенцій особистості.

Активність, як властивість нервової системи, стає основою формування особистості. На ранніх етапах онтогенезу закладається «фундамент» особистості.

На думку С. Рубінштейна, поведінка людини відбувається у певних, заданих умовах [45]. Водночас О. Леонт'єв пише, що «активне пристосування до майбутнього є специфічним саме для поведінки людини» [29].

Соціальна активність виявляється в різноманітних зовнішніх проявах. Її корисний результат вимірюється тим внеском, який вносить людина в розбудову обставин і самого себе. Проте організовується і спрямовується активність суб'єктивною позицією особистості, що є інтегральною освітою, що забезпечує «перенесення» зовнішніх вимог у внутрішні.

Адаптація людини до умов життя заснована на взаємній зміні особистості та її оточення і, нерідко, описується як процес, що спрямований на ефективне подолання труднощів за допомогою успішного прийняття рішень, прояви ініціативи, відповідальності та здатності до антиципації наслідків прийнятих рішень.

Мобільна людина – це психологічно здорова людина, готова до здійснення професійної діяльності, яка характеризується цілеспрямованістю та самоорганізацією. Об'єктом уваги та діяльності служить не тільки зовнішній світ, але й вона сама, що виявляється в її відчутті «Я», що, у свою чергу, включає уявлення про себе, самооцінку, програму самовдосконалення,

звичні реакції на прояв деяких своїх якостей, здатності до самоспостереження, самоаналізу та саморегуляції.

Адаптуючись у суспільному просторі завдяки відкритості, пластичності, активності та усвідомленості всіх цих процесів людина самоактуалізується, тим самим проявляє себе як мобільна особистість. Така людина створює нові схеми поведінки чи модифікує вже існуючі. Це дає їй змогу ефективніше взаємодіяти з навколишнім середовищем, постійно змінюючи та оновлюючи пов'язані з нею відносини.

Мобільна особистість – це відкрита психологічна система, що володіє особистісними характеристиками, що змінюються (пластичність, активність, та ін), які забезпечують зміну структури особистості на вимогу ситуації без деструктивних змін. Зміна стає можливою завдяки системній організації людини.

У межах компетентнісного підходу сформульовано вимоги до випускника професійного навчального закладу [10]. У набір компетенцій мобільного фахівця входять соціально-комунікативні, освітні, загальнонаукові, ціннісно-сміслові та загальнокультурні компетенції. Ці компетенції є основною складовою професійної мобільності фахівця, здатного вирішувати різноманітні завдання без психологічного збитку для себе.

Мобільність – це психологічна особливість людини, що завжди знаходиться на поверхні. Вона виникає при необхідності: якщо в ній є потреба. Мобільність (при її внутрішній присутності) у разі зовнішньої потреби надає поведінці людини цілеспрямованого характеру, щоб зазначена мета змогла б бути досягнута за певних зусиль.

Професійна мобільність за своєю природою соціальна. Вона може виявлятися лише у соціальних системах; її успіх залежить від того соціального, освітнього середовища, в якому відбувається становлення особистості фахівця-професіонала.

Розмірковуючи про професійну діяльність, ми дотримуємося позиції більшості авторів: в її основі лежить активність, що є показником міри

соціалізації особистості і виявляється у пристосуванні особистості до інших професійних умов та спрямована на їх зміну.

З одного боку професійна мобільність фахівця постає як результат здобутої освіти, а з іншого боку як фактор, що визначає цю освіту.

Науковці використовують термін «мобільність», розуміючи її як суспільний феномен (соціологічний підхід) [29] та як індивідуально-особистісну освіту (психолого-педагогічний підхід) [3].

Саме поняття мобільності пов'язано з характеристикою руху як фізично, і метафорично – соціального, психологічного, економічного.

Розгляд проблеми професійної мобільності активізувався у 70-ті роки ХХ ст. Тоді професійну мобільність дослідники визначали переважно як готовність і здатність робітника до швидкої зміни виробничих завдань, що виконуються, робочих місць і навіть спеціальностей у межах однієї професії чи галузі, здатність швидко освоювати нові спеціальності чи зміни у яких, що виникли під впливом технічних перетворень.

На думку М. Дьяченка та Л. Кандибович, «основою професійної мобільності, насамперед, є високий рівень узагальнених професійних знань, володіння системою узагальнених професійних прийомів і вміння ефективно їх застосовувати для виконання будь-яких завдань у галузі своєї професії [15].

Зарубіжні науковці вважають, що «в основу формування професійної мобільності та конкурентоспроможності майбутніх фахівців мають бути покладені «ключові кваліфікації», що мають широкий радіус дії, виходять за межі однієї групи професій, професійно та психологічно готують фахівця до зміни та освоєння нових спеціальностей та професій, забезпечують готовність до інновацій у професійній діяльності».

Як справедливо зазначає О. Посухова, професійна мобільність – це «функціонально-статусні переміщення у просторі професійної ієрархії, що постійно оцінюються як самим індивідом, так і його оточенням» [41].

З іншого погляду, професійна мобільність сприймається як один із видів соціальної мобільності, що полягає у здатності змінювати протягом життя власну професію або сферу докладання сил.

Розглянемо трактування поняття «професійна мобільність» у психологічній літературі.

В контексті професійного становлення особистості важливими для нашого дослідження є наукові пошуки Е. Зеєра, Є. Клімова, А. Маркової, Л. Мітіної та ін.

Професійна мобільність виявляється, наприклад, «в зміні професії, професійного статусу, посади, підвищенні кваліфікації, освоєння інноваційних технологій та технік, підтримці ефективних міжособистісних взаємин у професійному середовищі та ін.» [16; 23].

Глосарій психології професійного розвитку трактує професійну мобільність як «можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Така мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних прийомів і вміння ефективно їх застосовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях виробництва, а також високий рівень професійних знань, готовність до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів розв'язання завдань у сфері своєї професії» [9].

В літературі найчастіше використовується термін «особиста мобільність» і значно рідше – «мобільна особистість». Поширено їх ототожнення та взаємозамінність.

Однією з перших звернулася до розробки конструкту «мобільна особистість» Т. Артюхова. Вона виокремила такі показники мобільної особистості, як; активність, пластичність, відкритість, прагнення самоактуалізації. Ці якості уможливають збереження цілісності особистості за умов, що змінюються.

Мобільна особистість визначається автором як «сприйнятлива до зовнішніх впливів, не закрита і не покрита «бронєю» захисних механізмів,

здатна до змін виходячи з інформації, яка надходить ззовні... Це відкрита психологічна система, що має мінливі особистісні характеристики, які забезпечують зміну структури особистості на вимогу ситуації без деструктивних змін» [3, с. 97-98].

На думку Ю. Найданової, «мобільна особистість учня – це багатоаспектна властивість, що включає активність, гнучкість, оперативність та особистий енергоресурс [33].

Дослідниця Т. Котмакова під мобільністю розуміє «інтегративну якість особистості, що є основним для ефективної реалізації нею інших типів мобільності. Ця якість виявляється у сформованості мотивації до навчання, здатності до творчої діяльності, ефективного спілкування та дозволяє людині перебувати у процесі активного творчого саморозвитку [27].

Як справедливо зазначає Л. Амірова, «мобільність, в основному, вивчається в діяльнісному прояві, проте як інтегративна якість вона може розглядатися у двох аспектах – як потенційна і як актуальна мобільність особистості [2]. «Актуальна завжди проявляється у діяльності суб'єкта. Вона пов'язана з динамікою розвитку мотиваційного компонента і виявляється у мобілізації внутрішніх ресурсів: активності, психічних процесів, вольових процесів, мобілізації когнітивно-змістовного, компетентнісного, рефлексивного компонентів, самоактуалізації професійно-значущих якостей. У структурі потенційної мобільності автор виокремлює поруч з перерахованими також біопсихологічний компонент, що включає темперамент, адаптаційні властивості особистості, мотиваційну готовність і креативність» [2].

Науковці – психологи справедливо вважають, що «професійна мобільність – це складно організований конструкт у структурі психологічного профілю особистості, що проявляється в процесі професійної кар'єри і невід'ємний від соціокультурного середовища професійної діяльності та професійної взаємодії» [40, с. 310].

На думку Є. Неделько, «професійна мобільність є якістю особистості, що визначає її готовність до професійного зросту і професійної самореалізації в умовах обмеженого ринку праці провінції» [34, с. 11],

Професійна мобільність – «це важлива складова «синергетичної системи професійного розвитку особистості», що «виконує роль своєрідних «мостів», які сприяють у точках професійних криз усвідомлено-оптимальним переходам фахівця від однієї траєкторії професійного розвитку до іншої» [50, с. 340].

«Професійна мобільність майбутнього кваліфікованого робітника, зазначає Л.Сушенцева, – це інтегрована якість особистості, що необхідна для її успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці, виявляється в професійній діяльності і забезпечує самовизначення й самореалізацію в житті й праці на основі сформованості ключових компетенцій та базових професійних (ключових) кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле та життєве середовище», – підкреслює Л. Сушенцева [51].

Важливими для нашого дослідження є наукові пошуки Л. Горюнової, в яких дослідниця вказує на те, що «професійна мобільність слугує закономірною реакцією на стрімкі зміни на ринку праці, уособлюючи здатність проявляти гнучкість у професійній сфері, і в суб'єктивному аспекті залежить від таких індивідуальних характеристик людини як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші мотиваційні чинники» [10]

З нею суголосна Р. Пріма, яка підкреслює, що «професійна мобільність визначається не лише вмінням проявляти професійні здібності, а й вмінням «мобілізувати свої сили на інше сприйняття себе в нових ситуаціях, активне прагнення знайти вихід із проблемної ситуації, забезпечити задоволення потреб, ціннісних орієнтацій і позитивної зміни особистісно-професійної позиції» [42, с. 42].

Отже, дослідження науковців несуперечливі, добре узгоджуються один з одним і дозволяють визначити *професійну мобільність* як *інтегративну*

особистісну якість, що базується на індивідуальних властивостях (активність, пластичність, гнучкість, адаптивність, високий енергоресурс) та виявляється у поведінці і діяльності суб'єкта у формі цілеспрямованості, самостійності, відкритості нового досвіду, креативності, мотивації до саморозвитку, швидкості прийняття рішень.

1.2 Сутність і структура професійної мобільності майбутнього психолога

Аналіз наукових праць показує, що у структуру професійної мобільності автори включають такі характеристики: активність, гнучкість, здатність до швидкої зміни діяльності, готовність до саморозвитку.

У зарубіжних дослідженнях також відзначається взаємозв'язок особистісних і соціально-професійних аспектів мобільності, у тому числі й у системі освіти [13, 15, 17].

Однак якщо у вітчизняних психолого-педагогічних роботах мобільність розглядається як багатокomпонентний феномен, що включає різноманітні приватні характеристики темпераменту, когнітивної, мотиваційної сфер, особистісні особливості, то, наприклад, в англomовних дослідженнях на перший план висуваються, так звані, метахарактеристики особистості, зокрема, задоволеність життям, успішність, досвід, особистісна самоєфективність. Звичайною практикою є реалізація лонгітюдного та крос-культурного підходів у вивченні мобільності.

В дослідженні Є. Зеєра подано результати анкетування педагогів коледжу. Серед якостей, що мають найбільше значення для професійної мобільності педагогів, опитувані відзначили смислову установку (готовність до нововведень), інтелектуальну лабільність (пластичність), наднормативну активність, креативність (здатність до творчості), рефлексивність – тобто характеристики особистісної мобільності [19, С. 90–97].

У лонгітюдному дослідженні FL McKinzie проаналізовано вплив низки психологічних змінних (енергійності, відповідальності, емоційної стійкості, комунікабельності та ін.) на горизонтальну мобільність вчителів-чоловіків, і зроблений несподіваний висновок: жодна з психологічних змінних не впливає на мобільність, єдиний значущий чинник – підвищення зарплати.

Це пояснюється специфікою способу життя та ментальності: в американському суспільстві трудова міграція давно вже стала нормою життя, тоді як для нас горизонтальна мобільність – явище відносно нове, і готовність до неї багато в чому залежить від особистісних особливостей показників суб'єкта праці.

Отже, якщо для вітчизняних досліджень мобільності характерним є досить чіткий поділ соціально-економічного та психолого-педагогічного підходів, то за кордоном під особистісною мобільністю розуміється насамперед, горизонтальна соціально-професійна мобільність, що певною мірою корелює з інтегральними особистісними характеристиками. Можливо, зближення та взаємопроникнення двох підходів – це перспективний напрям і для вітчизняних досліджень мобільності.

Підтримуємо позицію Б. Ломова, який уважав, що суб'єкту діяльності належать такі характеристики:

- когнітивна, що відповідає за функції пізнання, відображення об'єктивної природної та соціальної реальності і охоплює когнітивні процеси: сприйняття, пам'ять, увага, мислення та ін;
- регулятивна, що включає емоційно-вольові процеси і забезпечує здатність суб'єкта до саморегуляції діяльності, самоконтролю і впливу на поведінку інших людей;
- комунікативна, що реалізується у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми [30].

Значним конструктором когнітивної компоненти є креативність, що проявляється у творчому перетворенні нормативно заданої діяльності

Поруч із креативністю можна назвати інтелектуальну лабільність (гнучкість) – стрижневу психічну властивість мобільності. Вона виявляється у здатності коригувати зміст і процес діяльності відповідно до проблемної ситуації.

Наступною компонентою суб'єкта діяльності є регулятивна – узгодження інноваційної активності із зовнішніми обставинами. Ця активність виводить психолога за рамки сформованої ситуації та стає чинником надситуативної активності, що детермінує перетворювальну, конструктивну, інноваційну діяльність та, виконуючи функцію подолання нормативно заданої діяльності, виявляється у наднормативній активності. Наднормативна активність виконує основну регуляторну функцію діяльності суб'єкта і тісно пов'язана з його вольовою спрямованістю.

До конструктів регулювання діяльності належить також рефлексія. Рефлексія формується і розвивається при виконанні контролю й оцінки названої діяльності та супроводжується емоційними переживаннями. У психологічному плані вона є умовою глибокого усвідомлення, критичного аналізу й удосконалення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу виокремити інші конструкти регулятивної компоненти: індивідуальний стиль діяльності, самоконтроль, саморегуляцію, самостійність та відповідальність. Базовою (смыслотворчою) якістю професійної мобільності є наднормативна активність особистості.

Велике значення для реалізації діяльності має комунікативна компонента. До її структури належать три процеси: інтеракція, соціальна перцепція та міжособистісна комунікація. Розглянутий конструкт характеризує уміння суб'єкта діяльності узгоджувати свої ціннісні орієнтації, установки, мотиви з іншими учасниками, відстоювати їх.

До психологічних характеристик корпоративних інтересів належать емоційна спільність (ідентифікація), організованість, дисциплінованість, узгодженість діяльності та ін.

Ще однією складовою комунікативної компоненти є соціальна перцепція – сприйняття, розуміння й оцінка соціальної ситуації.

Інтегративною якістю міжособистісної комунікації є комунікабельність – здатність ефективно взаємодіяти у процесі спільної діяльності з метою задоволення своїх мотивів та потреб.

Отже, комунікативна компонента включає такі структурні складові: соціально-комунікативну інтеграцію, фасилітацію та комунікабельність. Останній конструкт є ключовою характеристикою професійної мобільності психолога.

Професійну мобільність розглядаємо як стратегію адаптації до мінливих умов здійснення професійної діяльності та окремий випадок загальної життєвої стратегії суб'єкта.

Адаптаційні процеси супроводжують весь період професіоналізації, а стратегія адаптації (у тому числі й стратегія професійної мобільності), яку визначає для себе людина, – це втілення загальної життєвої стратегії у професійній сфері.

Сполучною ланкою між особистісною та професійною мобільністю вважаємо психологічну готовність до професійної діяльності як інтегративну психологічну освіту, що визначається різнорівневими властивостями індивідуальності і виявляється в активно-позитивному ставленні суб'єкта до професії, самостійності, ініціативності та відповідальності в процесі вибудовування перспектив свого професійного розвитку.

Готовність включає такі компоненти:

- операційний – володіння способами та прийомами діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями;
- емоційно-вольовий – емоційне переживання свого ставлення до діяльності, самоконтроль, самоврядування;
- мотиваційний – інтерес до діяльності, усвідомлення відповідальності у виконанні професійних завдань, актуалізація потреби в особистісному та професійному саморозвитку у праці.

Наукові праці підтверджують продуктивність ідеї формування не мобільності як такої, а психологічної готовності до неї. Разом з тим мобільність базується на низці вроджених властивостей та якостей, що погано піддаються психолого-педагогічному впливу. Цілеспрямований розвиток ззовні окремих компонентів і властивостей цього складного конструкту далеко не завжди призводить до появи гнучкого мобільного фахівця, готового до інноваційної діяльності.

Готовність постає як психологічна передумова мобільної поведінки, будучи змінною-модератором між особистісною мобільністю та стратегією професійної мобільності.

За високої готовності результативні типи професійної мобільності можливі навіть за низькому рівні мобільності особистісної, але у разі досить високої виявляється психологічна і фізична вартість результату. Такий психолог не завжди виявляється ефективним, але його відрізняють відданість професії, лояльність, стабільність щодо посади. Він готовий до саморозвитку та вдосконалення різних сторін своєї діяльності, незважаючи на низьку природну пластичність та активність. І тут мобільність реалізується, насамперед, на мотиваційному рівні.

Поєднання високої готовності з оптимальним та високим рівнем особистісної мобільності дає найбільш продуктивні варіанти професійної мобільності.

Прагнення інновацій у діяльності є внутрішньою потребою активної, гнучкої та рухливої особистості, і реалізація професійної мобільності на тлі сприятливого розкладу природних якостей дає найбільш успішні та ефективні стратегії.

Низька психологічна готовність призводить до малоефективних стратегій професійної мобільності, які супроводжуються незадоволеністю власною діяльністю, небажанням розвиватися у своїй професійній сфері, опором інноваціям.

Тип із високою особистісною мобільністю не затримується на одній роботі, оскільки не знаходить у ньому поля для реалізації своєї потреби у змінах. Це дуже нестабільний тип професійної мобільності, спрямований на зміну місця роботи.

За низької особистісної мобільності психолога відрізняє пасивність та індиферентність у діяльності. Він демонструє прихильність до свого місця роботи лише через нездатність до різких змін у житті. Сама собою професійна діяльність не є для нього значущою і не мотивує до саморозвитку.

Отже, для успішної діяльності та ефективної професійної мобільності фахівцю галузі «Психологія» необхідно формувати готовність до майбутньої професійної діяльності.

Особистісна мобільність є передумовою професійної, але не гарантує успішність реалізації останньої. У той самий час відсутність якостей мобільної особистості не виключає психолога зі складу мобільних фахівців, які прагнуть і здатні освоювати нові сфери діяльності.

В наукових пошуках Л. Пілецькою професійна мобільність розглядається як складний конструкт, що поєднує особистісні механізми формування ключових загальнопрофесійних компетенцій, діяльність та її результат – самореалізацію людини, а також сам процес особистісно-професійного саморозвитку в контексті професійного та життєвого середовища [40].

Вивчаючи соціально-особистісні компетенції як фактор розвитку професійної мобільності студентів, М. Кормільцева виокремила три компоненти структури професійної мобільності особистості: базовий, суб'єктний та конативний. З останнім найбільшою мірою співвідносяться традиційні уявлення про кар'єрну мобільність як зміну виконуваних виробничих завдань, робочого місця, спеціальності, професії, галузі [26].

Аналіз наукових праць з проблем професійної та кар'єрної мобільності уможливив визначення низки суб'єктивних характеристик, що відображають різні аспекти мобільності у професійній сфері.

Досліджуються такі особистісні характеристики, як проактивність, незалежність у прийнятті рішення, готовність до ризику та самоорганізації, до творчості, розвинена здатність до цілепокладання (планування), більш високий рівень загальної самоефективності, розвинена система ЗУН у позапрофесійній та навколопрофесійній сфері.

Науковці виокремили ключові міжпрофесійні компетенції мобільного професіонала: багатофункціональність, інноваційність, професійна динамічність, синергічність та інтелектуальна лабільність [12].

Також наголошується на ролі процесу соціалізації та формування професійної ідентичності. Цікавим є вивчення ролі інтрапсихічних механізмів професійної мобільності, таких як рефлексивність, локус контроль, адаптивність (індикатори базового компонента), стилі подолання та життєві цінності (як індикатори суб'єктного компонента) [26].

Досліджуючи особливості професійного світогляду та ролі суб'єктивних факторів у формуванні кар'єрної готовності, науковці висунули припущення про специфічну роль когнітивних механізмів, що визначають формування установок на кар'єру та загальної стратегії прийняття кар'єрних рішень [48].

Розглядаючи когнітивний фактор як компонент професійної мобільності, ми звернулися до запропонованого А. Сорокіної визначення, згідно з яким когнітивний фактор включає систему «...не тільки професійних знань, а й знань про власні професійні можливості, самооціночні уявлення, усвідомлення необхідності змінюватися» [49, с. 73].

Отже, одним із важливих елементів когнітивного чинника професійної мобільності є атрибуція.

Людина в умовах невизначеності та/або незадоволеності, що є частим супутнім явищем професійної діяльності, починає приписувати цій ситуації певні атрибути, які є відображенням психічної діяльності суб'єкта.

На думку деяких авторів, суб'єкт приписує атрибути різним явищам саме через центральні конструкти, через призму яких особистість сприймає об'єктивну реальність. Тобто особистість, яка знаходиться у професійному

середовищі в невизначеному або незадовільному стані, починає аналізувати ситуацію, що склалася, за тими когнітивними схемами, які сформувалися у неї в процесі онтогенезу.

Суб'єкт, приписуючи професійному середовищу певні атрибути, одночасно аналізує ситуацію через власні центральні конструкти, які часто мають оцінний характер (добре – погано, правильно – неправильно тощо). Далі на основі комбінацій центрального конструкту та приписуваних атрибутів професійного середовища формуються варіації інтерпретацій, які впливають на професійну мобільність.

Важливо зазначити, що сама по собі центральна риса, або центральний конструкт, без приписуваних атрибутів не може вплинути на саму поведінку особистості, так само як і атрибути, що окремо приписуються, не можуть істотно вплинути на формування професійної мобільності

Якщо атрибут, що приписується професійній сфері, буде позитивним, то це автоматично не сприяє каталізації професійної мобільності, оскільки центральний конструкт може нівелювати силу цього фактора, і навпаки.

Якщо особистість приписує професійному середовищу позитивні характеристики (підтримка, похвала керівника), це не обов'язково призведе до прагнення сформувати в собі нові компетенції чи розширити межі конкретної професійної діяльності, якщо центральною рисою буде «стабільність».

Навпаки, цей центральний конструкт разом із позитивними атрибутами професійного середовища інгібуватиме професійну мобільність, щоб «все залишалось як є зараз».

Але можливий інший варіант, коли людина заради бажаної стабільності в конкретному професійному середовищі, що оцінюється позитивно, каталізуватиме професійну мобільність, наприклад, розвиваючись у суміжному професійному напрямі. Це вже залежить не тільки від когнітивних чинників, а й від особистісних.

Вивчення ролі когнітивних механізмів у процесі формування професійної мобільності показує, що однією з важливих складових цього

феномену є рефлексія професійної позиції, оцінка досягнення або недосягнення професії особистісно значимих цілей.

Такий висновок перегукується із дослідженнями О. Дьоміна [12], в яких неконгруентність особистості та професії (професійного середовища), тобто розбіжність професійних інтересів людини та виконуваних завдань, дій і т. д., розглядається як важливий фактор кар'єрної мобільності. Іншими словами, можна припустити складну динамічну взаємодію когнітивних (атрибутивних зокрема, інтелектуально-пізнавальних) та особистісних (цільових, ціннісних, рефлексивних, потребнісних тощо) механізмів професійної мобільності.

Є думка, що виховати мобільну особистість може лише мобільна особа. Уявлення про професійну мобільність людини як здатність змінювати професію або рід діяльності в умовах високої динамічності суспільних відносин і зв'язків не цілком прийнятне для системи освіти, де завжди цінувалися стабільність і відданість професії.

Очевидно, що щодо зазначеної проблеми більш правильним є підхід, згідно з яким професійна мобільність визначається як інтегративна, цілісна характеристика суб'єкта діяльності, що забезпечує гнучку орієнтацію в динамічних професійних умовах (як внутрішніх, так і зовнішніх) [26].

Проте в науці у розвитку поняття професійної мобільності спостерігаються певні протиріччя.

Перше протиріччя пов'язане з розумінням професійної мобільності як характеристики діючого фахівця, з одного боку, та її вивченням переважно на стадії професійної підготовки.

Безумовно, підготовка мобільного фахівця – це актуальна проблема системи освіти, що потребує ефективного розв'язання. Але оцінити цю ефективність, поки сьогоднішній студент не розпочав самостійну професійну діяльність, дуже складно.

Дослідження мобільності професіонала, який вже працює, вимагає іншої методології, оскільки реалізація компетентнісного підходу, що характерна для

більшості праць з мобільності майбутнього фахівця, не дає можливості розкрити всієї складності проблеми.

Друге протиріччя пов'язане з невизначеністю місця професійної мобільності у структурі особистості. Тракткування мобільності як властивості особистості є спрощеною. Дослідники розширюють це тлумачення.

Так, Л. Горюнова виділяє три взаємопов'язані складові професійної мобільності: якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини; діяльність людини, детермінована подіями, результатом якої є самореалізація людини у професії та житті; процес перетворення людиною самої себе й оточуючого її професійного та життєвого середовища [10].

Відповідно цієї структури автор пропонує вивчати професійну мобільність на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосованість, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації та установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); лише на рівні процесів перетворення особистості, діяльності, довкілля [10].

За усього різноманіття теоретичних моделей мобільності та широкому спектрі її індикаторів в емпіричних дослідженнях, можна зазначити, що в опис включаються різноманіті характеристики, які властиві рівням інтегральної індивідуальності. Такі індикатори мобільності, як: активність, пластичність, сензитивність, не цілком коректно вважати властивостями особистості.

Моделі мобільності, що включають певні набори індивідуально-психологічних властивостей, певною мірою обмежені теоретичними поглядами авторів.

Звісно, не можна заперечувати, що професійна мобільність пов'язана з індивідуальними властивостями, ця єдність і знайшла своє відображення в понятті «мобільна особистість».

У дослідженні професійної мобільності майбутнього психолога індивідуальність сприймається як одна з детермінант мобільності.

Третє протиріччя пов'язане з нечіткістю співвідношення понять «мобільність» і «адаптація». Адаптивність сприймається як характеристика професійної мобільності у багатьох працях. Можна назвати підхід Ю. Дворецької, яка визначає професійну мобільність як механізм адаптації особистості, що дає можливість людині керувати ресурсами суб'єктності та професійною поведінкою [11].

Погоджуємось з авторкою в тому, що професійна мобільність є стратегію адаптації до мінливих умов здійснення професійної діяльності, яка є окремим випадком загальної життєвої стратегії суб'єкта.

Один із важливих аспектів розуміння суті професійної адаптації – оцінка співвідношення активної (регулювання) та пасивної (відображення) функцій суб'єкта адаптації в адаптаційній ситуації.

Панує думка, що адаптація й активність протилежні за суттю, оскільки адаптація є стражданням, зазнаванням деяких внутрішніх змін під впливом зовнішніх причин, а активність – щось, що виходить із суб'єкта і спрямоване назовні. Проте як протилежність активності, адаптація нерозривна від активності, зокрема й соціальної.

Дослідження науковців показують, що співвідношення цих двох сторін взаємодії людини із середовищем залежить від індивідуальних особливостей, від характеру діяльності та від етапу адаптації.

Погоджуємося з точкою зору А. Реана, який стверджує, що «розрізнення типів адаптаційного процесу за критерієм «активний – пасивний» не є конструктивним, оскільки так званий «конформний» тип, що характеризується «пасивним» прийняттям цілей і цінностей групи, також активний» [43].

Але тут мова йде про активне пристосування особистості, про активну самозміню, самокорекцію відповідно до вимог середовища. Просто пасивного прийняття ціннісних орієнтації середовища (у тому числі професійного) без активної самозміни не може бути, якщо мова, дійсно, йде про процес адаптації.

Тому А. Реан пропонує вважати не «активність – пасивність», а вектор активності, його спрямованість [43].

Спрямованості вектора активності «назовні» відповідає один тип адаптаційного процесу, що характеризується активним впливом особистості на середовище, його освоєння та пристосування до себе.

Спрямованості вектора активності «всередину» відповідає інший тип адаптаційного процесу. Він пов'язаний з активною зміною особистістю себе, з корекцією власних соціальних установок та звичних інструментальних, поведінкових стереотипів. Це тип активної самозміни та активного самопристосування до середовища.

Існує ще й третій тип адаптаційного процесу, причому цей тип і є найпоширенішим і найефективнішим з погляду адаптації. Цей тип А. Реан називає імовірно-комбінованим. Імовірно-комбінований тип заснований на використанні обох варіантів вищезгаданих «чистих» типів. «Вибір того чи іншого варіанту здійснюється в результаті оцінки особистістю ймовірності успішності адаптації за різних типів адаптаційної стратегії (вектор активності «всередину» або «назовні»)» [43].

Отже, під адаптацією науковці розуміють безперервний, самостійний, внутрішньо мотивований процес, що характеризує в кінцевому підсумку прийняття або неприйняття особистістю зовнішніх і внутрішніх умов діяльності, а також активність особистості щодо зміни цих умов у бажаному напрямку.

Адаптаційні процеси супроводжують весь період професіоналізації, а стратегія адаптації, що визначає собі суб'єкт життєвого та професійного шляху (у тому числі і стратегія професійної мобільності), – це втілення його загальної життєвої стратегії у професійній сфері.

У визначенні поняття «стратегія життя» досі немає логічної чіткості та ясності. Воно трактується або як система перспективних уявлень та орієнтацій особистості, або ще більш вузько – як система цілей, планів та ціннісних орієнтацій.

Традиційний вітчизняний підхід К.Абульханової-Славської визначає життєву стратегію у сенсі як важливу, реалізовану у різних життєвих умовах, обставинах здатність особистості до поєднання своєї індивідуальності з умовами життя, до її відтворення та розвитку. У вузькому значенні – це розроблення певного життєвого розв'язання подолання життєвих протиріч.

На думку К. Абульханової-Славської, особистість є активним суб'єктом свого життя, який здатний до самоорганізації і саморегуляції [1].

Дослідниця виокремила три основні ознаки життєвої стратегії: вибір способу життя, розв'язання протиріччя «хочу-маю» та створення умов для самореалізації, творчий пошук. На відміну від інших способів організації життя – життєвої позиції і життєвої лінії – життєва стратегія є інтегративною характеристикою життєвого шляху [1].

«Стратегія життя полягає у способах зміни, перетворенні умов, ситуацій життя відповідно до цінностей особистості. В її побудову покладено пошук відповідності типу особистості способу життя. Інакше кажучи, побудова життєвої стратегії має здійснюватися з урахуванням типологічних відмінностей індивідуальної траєкторії життя особистості. При цьому цей процес відбувається лише в активному стані особистості. Активність є передумовою побудови стратегії життя. Вона визначає міру відповідності та балансу між бажаним і необхідним, особистим і соціальним [1].

До ознак професійної мобільності майбутнього психолога відносимо такі: активність в освоєнні нових форм діяльності, спрямованість на власний професійний та особистісний розвиток, активне цілепокладання, збереження свого фізичного та психічного здоров'я та цілісності.

Четверте протиріччя пов'язане із співвідношенням понять «мобільність» і «готовність».

У словниках та більшості авторських визначень поняття професійної мобільності розкривається через здатність та готовність до освоєння нових функцій, адаптації, саморозвитку тощо.

Мотиваційний компонент готовності майбутнього психолога безпосередньо пов'язаний із ступенем опрацьованості особистих професійних перспектив. Така сфера самореалізації в найближчому майбутньому, як підвищення професійної майстерності, взаємодіє із загальним рівнем готовності, її емоційно-вольовим та мотиваційним компонентами, методичною, соціально-психологічною та аутопсихологічною підструктурами та їх складовими.

За високої готовності усвідомлення майбутнім психологом актуальної ситуації професійного старту і планування майбутнього практично не залежать від індивідуальних особливостей і, отже, можуть успішно здійснюватися навіть за найнесприятливішого їхнього поєднання.

За низької готовності ці функції здійснюються за рахунок якостей (мрійливість, екстернальність у сімейних відносинах, низька інтелектуальна пластичність і низька психомоторна емоційність), які або не сприяють успіху в діяльності, або порушують екологічність перебігу процесів адаптації, роблячи надто високою «психологічну ціну» адаптації для суб'єкта діяльності.

Можна припустити, що готовність до професійної діяльності та на наступних етапах професіоналізації є детермінантою вибору тих чи інших стратегій адаптації (у тому числі й стратегії професійної мобільності) та відіграє роль опосередкуючої ланки між мобільністю й індивідуально-психологічними властивостями майбутнього фахівця.

За результатами аналізу наукової літератури в змісті професійної мобільності майбутнього психолога нами визначено чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний та поведінковий.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної мобільності майбутнього психолога передбачає:

- формування позитивної мотивації здобувачів вищої освіти до навчального процесу, майбутньої професійної діяльності, професійної мобільності;
- здатність самостійно набувати нові знання і уміння за фахом;

- узгодженість знань та практичних умінь із реальною поведінкою;
- формування системи особистісних цінностей.
- пізнавальна активність;
- • прагнення до самовдосконалення;

Когнітивний компонент професійної мобільності майбутнього психолога охоплює:

- систему знань, що є основою для вибору оптимальних дій;
- постійне прагнення до набуття якісно нових знань, необхідних майбутньому психологу для виконання професійних функцій;
- володіють системою знань про людину як субекта навчального процесу, її вікові, індивідуальні особливості.

Особистісний компонент професійної мобільності майбутнього психолога передбачає:

- активність;
- делікатність;
- емпатію;
- здатність до професійної рефлексії;
- здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток;
- здатність до подолання професійних криз і професійних деформацій;
- прагнення до досконалості професійної діяльності й адекватна її самооцінка;

До поведінкового компонента належать:

- наявність системи наукових знань із психології й готовність до її застосування;
- вміння використати наявні знання у професійній діяльності, в організації взаємодії з клієнтами;
- уміння висловлювати й обґрунтовувати свою позицію;
- володіння професійною термінологією і відповідними прийомами професійного спілкування, готовність до їх застосування на практиці;

- здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність;

Для визначення міри розвитку професійної мобільності майбутнього психолога була використана система критеріїв і показників розвитку її компонентів, зокрема: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-творчий та рівнів: високого, достатнього, середнього, низького.

Висновки до розділу

За результатами аналізу наукової літератури професійну мобільність визначаємо як інтегративну особистісну якість, що базується на індивідуальних властивостях (активність, пластичність, гнучкість, адаптивність, високий енергоресурс) та виявляється у поведінці і діяльності суб'єкта у формі цілеспрямованості, самостійності, відкритості нового досвіду, креативності, мотивації до саморозвитку, швидкості прийняття рішень.

До ознак професійної мобільності майбутнього психолога належать такі: активність в освоєнні нових форм діяльності, спрямованість на власний професійний та особистісний розвиток, активне цілепокладання, збереження свого фізичного та психічного здоров'я та цілісності.

В змісті професійної мобільності майбутнього психолога нами визначено чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний та поведінковий.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної мобільності майбутнього психолога передбачає:

- формування позитивної мотивації здобувачів вищої освіти до навчального процесу, майбутньої професійної діяльності, професійної мобільності;

- здатність самостійно набувати нові знання і уміння за фахом;
- узгодженість знань та практичних умінь із реальною поведінкою;
- формування системи особистісних цінностей.

- пізнавальна активність;
- • прагнення до самовдосконалення;

Когнітивний компонент професійної мобільності майбутнього психолога охоплює:

- систему знань, що є основою для вибору оптимальних дій;
- постійне прагнення до набуття якісно нових знань, необхідних майбутньому психологу для виконання професійних функцій;
- володіють системою знань про людину як субекта навчального процесу, її вікові, індивідуальні особливості.

Особистісний компонент професійної мобільності майбутнього психолога передбачає:

- активність;
- делікатність;
- емпатію;
- здатність до професійної рефлексії;
- здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;
- здатність до подолання професійних криз і професійних деформацій;
- прагнення до досконалості професійної діяльності й адекватна її самооцінка;

До поведінкового компонента належать:

- наявність системи наукових знань із психології й готовність до її застосування;
- вміння використати наявні знання у професійній діяльності, в організації взаємодії з клієнтами;
- уміння висловлювати й обґрунтовувати свою позицію;
- володіння професійною термінологією і відповідними прийомами професійного спілкування, готовність до їх застосування на практиці;
- здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність;

Для визначення міри розвитку професійної мобільності майбутнього психолога була використана система критеріїв і показників розвитку її компонентів, зокрема: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-творчий та рівнів: високого, достатнього, середнього, низького.

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1 Обґрунтування психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти

Для обґрунтування психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти спочатку необхідно розглянути смислове наповнення дефініції «умова».

У довідковій літературі поняття «умова» розуміється як:

- 1) обставина, від якої щось залежить;
- 2) правила, встановлені в будь-якій галузі життя, діяльності;
- 3) обстановка, в якій щось відбувається [37, с. 588].

Філософське трактування цього поняття пов'язується зі ставленням предмета до явищ, без яких він існувати не може: «те, від чого залежить щось інше (зумовлене); суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого випливає існування цього явища» [53, с.707]. Тобто. сукупність конкретних умов цього явища утворює його середовище перебігу, виникнення, існування та розвитку.

У психології досліджуване поняття, як правило, представлене в контексті психічного розвитку та розкривається через сукупність внутрішніх та зовнішніх причин, що визначають психологічне розвиток людини, які прискорюють або уповільнюють його, впливають на процес розвитку, його динаміку і кінцеві результати [35, с. 270-271].

Отже, умовою є сукупність причин, обставин, будь-яких об'єктів тощо.

Першою психологічною умовою розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти визначаємо *забезпечення*

стійкої мотивації майбутніх психологів до постійного професійного саморозвитку та самореалізації.

Мотив є одним із компонентів складного процесу мотиваційної роботи.

Відповідно досліджень Є. Ільїна [20], розглядаємо мотив як стійку характеристику особистості, що визначає її активність, а мотивацію – як сукупність стійких мотивів, які визначають зміст, спрямованість та характер діяльності особистості.

Щодо вищої освіти під професійною мотивацією розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особистості (одержання вищої освіти, саморозвиток, самопізнання, професійне зростання, підвищення соціального статусу тощо), які задовольняються за допомогою виконання навчальних завдань та спонукають до вивчення майбутньої професійної діяльності.

Мотиви навчальної діяльності у ЗВО включають різні компоненти - професійні, пізнавальні, прагматичні (одержання диплома про вищу освіту), суспільні, престижні, а розвиток кожного структурного компонента зумовлює зміст та динаміку розвитку загальної мотивації.

Дослідники розглядають навчальну мотивацію з погляду прояву особистісної пізнавальної активності у навчальній діяльності, що передбачає:

- вибірково спрямованість психічного процесу на об'єкти та явища навколишнього світу;
- прагнення, потреба особистості займатися саме тією сферою, діяльність у якій приносить задоволення;
- формування пізнавального інтересу як потужного спонукача активності особистості, під впливом якого всі психічні процеси перебігають особливо інтенсивно та напружено, а діяльність стає захоплюючою та продуктивною [18].

Професійну мотивацію дослідники пов'язують зі складним співвідношенням різних спонукань, що входять до потребно-мотиваційної сфери, і розглядають як рушійний чинник розвитку професіоналізму

особистості, високий рівень формування якого сприяє ефективному розвитку професійної освіченості.

Аналіз розвитку професійної мотивації студента дозволяє розглядати цей процес як багатоступінчастий процес самосвідомості, самореалізації, спрямованість якого залежить як від зовнішніх умов, так і від індивідуальних особливостей діяльності [20].

Акмеологічна спрямованість розвитку професійної мотивації може бути представлена складною багаторівневою структурою ціннісних орієнтацій.

Стадія структуризації професійної мотивації представлена чотирма факторними структурами ціннісних орієнтацій: професійно-результативні, пізнавально-цілеспрямовані, естетично-гуманітарні, соціально-дипломатичні. Ці фактори вказують на відмінність та своєрідність мотиваційного змісту формуючого ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Ціннісні орієнтації виконують дві функції:

- людина займає певну позицію, дає оцінку;
- людина мотивується до діяльності та поведінки, що спрямовані на досягнення певних цілей.

Ціннісні орієнтації впливають на мотиви як навчальної, і професійної діяльності [13].

В розвитку професійної мотивації можна виділити чотири ступені: самостійність; ініціативність; інтереси та схильності особистості [52].

В академічній діяльності, поруч із навчальними та пізнавальними мотивами, найбільше значення мають професійні мотиви (або мотиви професійної діяльності).

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми розглядаємо мотивацію професійного саморозвитку як сукупність мотивів, що визначають спрямованість та характер професійного саморозвитку.

Проблема вивчення професійної мотивації представлена у різних концепціях.

Віковий етап формування професійної самосвідомості дав змогу конкретизувати поняття професійної мотивації навчальної діяльності студента, виявити напрями професійної мотивації, структуру професійної мотивації, а також розробити методи оптимізації процесу.

До «образу професіонала» входить і найчастіше виявляється найголовнішим «образ себе у професії» (як я поводитимуся, які я проявлю здібності і чи досягну великого успіху, який я буду «важливий», або «впливовий», або «значний» у цій професії, які «важливі та цікаві люди мене будуть оточувати) [5].

Значний інтерес представляє концепція Д. Сьюпера, який розкриває вибір професії за допомогою механізму ідентифікації образу Я з образом професіонала (представника цієї професії). Ступінь ідентифікації може бути показником ставлення особистості до цієї професії та сили професійної мотивації [55].

Дослідники А. Донцов та Г. Білокрилова, аналізуючи професійні уявлення студентів-психологів, дійшли висновку, що у всіх респондентів домінуючими виступили дві групи мотивів вступу на факультет психології:

- прагнення допомогти людям «олюднити» суспільство;
- намір розв'язати власні проблеми, забезпечити особистісне зростання та саморозвиток.

Ці мотиви були у всіх відповідях респондентів незалежно від стажу навчання, віку та іншого професійного досвіду. Психологія, по суті, розглядається як засіб впливу на себе та інших, тим самим позбавляється самоцінності як предмет пізнання [14].

На думку А. Донцова і Г. Білокрилової, майбутнім психологам властиві:

- позитивна оцінка себе в цілому, своїх якостей і перспектив, що призводить до позитивної Я-концепції;
- прийнятний рівень внутрішньої чесності і відкритості перед собою та іншими;
- усвідомлення норм, правил як етапів для оцінки своїх якостей;

- здатність до управління і контролю власних емоцій, бажань, переживань, прагнення до саморозвитку і самозміни при середньовираженої самокритичності та рефлексивності [14].

Науковець О. Кукосян, характеризуючи професійні якості психолога-практика, висловлює думку, що у професійній діяльності особливого значення набувають відповідальність за свою роботу, моральне задоволення від зробленого добра, висока компетентність і глибокі професійні знання, високоморальна та моральна стійкість, уміння працювати разом із клієнтом, витримка, самовладання, воля, здатність до самопізнання [28].

Знаний психолог К. Роджерс виокремив чотири фундаментальні складові, що дають змогу психологу здійснити ефективне консультування: об'єктивність, повага до індивіда, розуміння себе, психологічне пізнання [46].

Система мотивації передбачає взаємодію різних компонентів, що спонукають активність суб'єкта: потреб, інтересів, установок, ціннісних орієнтації, ідеалів тощо, в результаті якого формується мотиваційна тенденція, наприклад, спрямованість на певний вид професійної діяльності.

При виробленні мотиваційної тенденції, різні мотиви конкурують друг з одним, йде внутрішня боротьба міжмотиваційному просторі особистості. У конкретній ситуації актуалізуються певні мотиви. Тому будь-яка діяльність суб'єкта, зокрема і професійна, полімотивована, що у вербальному рівні може висловитися у мотивах, яка суперечать одна одній. Через це варто говорити про домінуючу мотиваційну тенденцію або про переважаючу стратегію поведінки в процесі професійного самовизначення.

Мотивація виконує не тільки спонукаючу функцію, а й спрямовує і регулює діяльність особистості.

Оскільки процеси мотивації не закінчуються з постановкою мети, а регулюють діяльність з її досягнення (або корекції), то разом із вибором професії та ЗВО мотиваційна робота не закінчується, а продовжується під час навчання в ньому, відбувається подальше розроблення та конкретизація мотивів професійного самовизначення. Тому мотиви здобуття вищої освіти,

вибору професії та ЗВО можуть трансформуватися протягом усього навчання (у міру оволодіння суб'єктом професією, включення в середовище студентства або в професійну культуру).

Мотиви професійного самовизначення конкретизуються, видозмінюються залежно від задоволеності своїми досягненнями: навчанням, місцем роботи, професійним просуванням тощо.

Отже, мотивація професійного самовизначення є складною системою зовнішніх і внутрішніх факторів і механізмів, що спонукають, спрямовують та регулюють діяльність особистості з підготовки та здійснення вибору свого професійного та освітнього шляху, постановці та досягненню професійних цілей, виборі засобів їх досягнення, а також діяльність із саморозвитку та самовдосконалення у професійній сфері.

Водночас, зазначений професійний вибір зовсім не означає, що молода людина визначилася у світі професій та професійної діяльності повною мірою.

Як наголошують дослідники, «можна зазначити, що це лише перший етап на шляху пізнання себе у новій якості. Навіть сам факт вступу до професійного навчального закладу може мати безліч різних варіантів щодо внутрішньої активності індивіда. Тому слід конкретизувати загальну типологію потреб особистості стосовно сфери її професійної діяльності, проте, щоб позначити конкретні види потреб, які можуть бути мотивами професійного самовизначення» [5].

Саморозвиток – це безперервний процес зростання та вдосконалення особистих якостей характеру. В його основі лежить здатність чути та помічати свої внутрішні бажання, переконання, наміри.

Особистісне зростання – це процес, який відбувається протягом усього життя, завдяки чому кожен досягає нових вершин.

Як справедливо уважає Л. Виготський, «самовиховання, самовдосконалення, саморозвиток – це процес усвідомленого, керованого самою особистістю розвитку, в якому в суб'єктивних цілях та інтересах самої

особистості цілеспрямовано формуються і розвиваються її якості та здібності» [6, с.122].

Дослідник Р. Немов зазначає, що «саморозвиток – власна активність людини у зміні себе, у розкритті, збагаченні своїх духовних потреб, творчості, всього особистісного потенціалу, у реалізації віри у можливості самовиховання – у процесі природного фізіологічного, психічного, соціального розвитку» [36, с.119].

Процес саморозвитку охоплює всі сфери особистості та мотиви (потреби) і інтелектуальну, і емоційну, і вольову, але найголовніше, процес саморозвитку базується, і щоразу піднімає на новий рівень функціонування, тобто інтенсифікує процеси «самості»: самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, творчу самореалізацію, самовдосконалення та ін. [20, с.52].

Зріла людина, за Л. Виготським, людина яка створила свою особисту життєву філософію, здатна до самореалізації себе, що у зовнішньому плані виступає як прагнення «... здійснити свої особисті цілі, пристрасті та інтереси лише у безпосередньому зіткненні зі світом» [5]. Насправді, у своїй глибині, за межами цього протистояння «Я» і «не-Я», що долає розум (особиста філософія), його робота полягає в «зберігаючому породженні світу і у подальшому його розвитку». Тут поняття «внутрішнє життя» та «зовнішнє життя» втрачають свою протилежність, але не набувають тотожності.

У процесі саморозвитку відбувається велика кількість інсайтів та осяянь, внаслідок яких змінюються психологічні установки, а також подальший стиль поведінки. Змінюючи дії, ми отримуємо зовсім інший результат.

Це вимагає розвитку потреби у знаннях про себе, стимуляції інтересу до власних інтелектуальних проявів, розуміння необхідності оволодіння рефлексивними вміннями. Розв'язанню цього завдання сприяє впровадження елементів проблемного навчання, що забезпечують вихід учасників на рефлексивну позицію, аналіз труднощів та пошук рішень цієї проблеми. Розвиток мотивації від необхідності до інтересу, зміна мотивів особистості від зовнішніх до внутрішніх передбачає використання діалогічних методів

(дискусії, тренінги), застосування яких сприяє розумінню значущості рефлексивних умінь, формуванню відносин до себе та знань як цінності.

Другою психологічною умовою розвитку професійної мобільності майбутніх психологів визначаємо *активізацію самотійної навчально-пізнавальної роботи майбутніх психологів на основі рефлексивної оцінки власної діяльності.*

Активізація самотійної навчально-пізнавальної роботи майбутніх психологів передбачає створення ситуацій, що спонукають студентів до рефлексивних дій та механізмів рефлексії. Вони забезпечують запуск за рахунок актуалізації комунікативної складової навчального процесу та вимагає такої організації занять, що дає можливість одержати особистісний досвід розуміння і забезпечує формування умінь оцінювати себе в результаті.

Зокрема, це може бути таке:

- спостереження своїх психічних станів (студенти осмислюють, промовляють, обговорюють свої ідеї, інтуїцію);
- сприйняття себе іншими (через механізм зворотного зв'язку сприймають інформацію від інших);
- співвіднесення з іншими учасниками (студент розглядає іншого як модель, джерело інформації, зручні для спостереження та аналізу, тобто оцінює інших з власної точки зору);
- оцінки результатів власних інтелектуальних проявів та результатів діяльності.

Для такої організації навчального процесу необхідна активізація комунікативної складової навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечує перехід від зовнішнього діалогу до внутрішнього. Використання ситуацій само- та взаємооцінки забезпечує розвиток форми суб'єктного контролю від зовнішнього до внутрішнього, тобто підвищення рівня сформованості рефлексивних умінь.

Для запуску механізмів рефлексії ми використовували завдання, під час виконання яких студентам пропонується проаналізувати та оцінити позицію

інших учасників у різних ситуаціях. У процесі аналізу висувуються різні міркування та судження, що призводять до оцінки.

На емоційному рівні (на початку навчання) оцінка часто була необґрунтованою, категоричною. У висловлюваннях була відсутня аргументація, не наводилися висновки. Таким чином, оцінка набувала форми або простого оцінного судження, або міркування, що призводить до оцінки.

На комунікативно-аналітичному рівні студенти аналізували судження з різних позицій: порівнювали різні точки зору, співвідносили свої міркування з думкою інших; виявляли подібність та відмінність позицій, робили спроби встановити їх причини; оцінювали логічний зв'язок та ефективність запропонованих способів розв'язання .

На рефлексивному рівні студенти вибудовували рефлексивну оцінку; диференціювали різні позиції (включаючи власну), обґрунтовували аргументацію та систему доказів. Рефлексивні судження є підставою для формування рефлексивних умінь.

В результаті спеціально організованого навчального процесу студенти усвідомили необхідність самоаналізу діяльності, а також одержали уявлення про механізм формування рефлексивних умінь.

Ускладнення характеру навчально-пізнавальної діяльності забезпечується переходом методів навчання від репродуктивно-алгоритмічних до напівевристичних, евристичних та творчих (згідно з Л.М. Ланде).

З цією метою у навчальному процесі створюються ситуації складнощі, коли студенти мають визначитися в рефлексивній позиції з приводу нерозуміння, причин його виникнення та знайти шляхи його подолання. У студентів формується усвідомлення необхідності аналізувати свої дії при розв'язанні різних завдань, причому в умовах множинного вибору, надлишкових або відсутніх даних, і, як наслідок, уміння конструювати власні алгоритми, визначати різні стратегії рішень, вміння оцінювати їх із позицій доцільності. В результаті аналізу власних дій формуються рефлексивні вміння

оцінювати етапи діяльності та їх відповідність поставленій цілі чи певним алгоритмам. Особливо акцентується аналіз власної діяльності при вирішенні геометричних завдань різних класів (за класифікацією Л. Фрідмана) [22, с.8].

Методика організації рефлексії студентів на занятті передбачає такі дії:

- припинення предметної дорефлексивної діяльності після завершення діяльності з навчальної дисципліни;
- відновлення послідовності виконаних дій (усно чи письмово);
- аналіз послідовності дій з точки зору ефективності, продуктивності, відповідності до поставлених завдань. Параметри для аналізу рефлексивного матеріалу вибираються із запропонованих викладачем або визначаються студентом на основі своїх цілей;
- виявлення і формулювання результатів рефлексії у вигляді предметної продукції діяльності (ідеї, припущення, відповіді на запитання), способів, що використовувалися або винаходилися в процесі діяльності, гіпотези по відношенню до майбутньої діяльності;
- перевірку гіпотез на практиці та у подальшій предметній діяльності.

Третьою психологічною умовою розвитку професійної мобільності майбутніх психологів *визначаємо розвиток творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.*

Згідно з класифікацією Є. Клімова, професія психолога відноситься до типу діяльності «людина – людина». Для представників цього типу найбільш важливими складовими є: розуміння внутрішнього світу людини, вміння слухати і чути, доброзичливість, здатність співпереживати іншій людині (емпатія), спостережливість, чуйність, терпіння, поблажливості тощо [24].

Безсумнівно, крім цього психологу також необхідно мати творчий склад розуму, мати далекоглядність, вміти прогнозувати поведінку людини.

Так, знаний психолог Є. Климов, відносячи діяльність психолога до професій типу «людина - людина», зазначає, що до її особливостей можна віднести надзвичайну складність, нестандартність, плинність предметів

розгляду або впливу [24].

Іноді сам предмет дослідження особливостей особистості психолога – це уважне ставлення до проявів почуттів, емоційних станів, розуму та характеру іншої людини, її душевної діяльності, емпатія, доброзичливість, терпіння та поблажливість до різних нестандартних проявів поведінки, способу мислення, витримка. Важливу роль тут грає життєвий досвід людини, її комунікативні якості.

Діяльність психолога носить творчий характер. Джерелом його творчої активності є соціальна необхідність. Але творчість – це не тільки відображення духовних потреб, а ще й глибокі знання з психології та тверді переконання.

Творча діяльність психолога має протікати як процес співпереживання, як діалог, що набуває для клієнта значення надії на подолання кризових станів.

Для психолога процес «співтворчості» набуває особливої значущості, оскільки дозволяє зрозуміти проблему з глибини. Тому професійна підготовка майбутнього психолога має бути зорієнтована та перетворена на підготовку творчо мислячого майстра.

В дослідженнях науковців творчість трактується як вид діяльності, як певна якість діяльності, як форма самореалізації особистості та як спосіб виміру культурного потенціалу особистості.

Практично всі автори, що займаються проблемою творчості, виділяють як першу основну ознаку творчості – новизну одержаних результатів. Результати творчості виникають у людській голові як духовні, ідеальні освіти – задуми, уявлення, ідеї, теорії, художні образи.

Для нашого дослідження значущий той факт, що результат творчості може полягати «у зміні особистості, що проявляється у її способі життя, поведінці, діяльності» [26]. Такими, на думку М. Кормільцевої, є результати соціальної творчості. Її сенс полягає у можливості «творити ситуацію», тобто. створювати умови, у яких людина із соціальними проблемами знаходить якісно нові, несподівані, оригінальні рішення.

Об'єктивна новизна творчої діяльності - це найвищий прояв

індивідуальності психолога, його досвіду, обдарування, здібностей, уяви та інтуїції. Це найвища міра професіоналізму та майстерності.

Майстерність і професіоналізм створюють об'єктивну можливість для творчості, а іншою основою є професійні здібності та схильність до творчості. Здатність до такої творчості, здатність бачити, ставити і оригінально вирішувати проблеми, швидко орієнтуватися в ситуаціях, передбачати результати називають креативністю.

Але специфіка творчої діяльності психолога характеризується як об'єктивною, так і суб'єктивною новизною розв'язання проблеми. Творчість психолога суб'єктивна, оскільки вона передбачає звернення до людини, проектування її ініціативи, здатність до саморозвитку, соціальної активності тощо.

Традиційно у структурі творчої діяльності виділяють три етапи:

1 етап – виділення протиріччя, усвідомлення, постановка, формулювання проблеми;

2 етап – знаходження принципу розв'язання проблеми, нестандартного завдання (вирішальна гіпотеза);

3 етап – обґрунтування та розвиток знайденого принципу, розроблення цього принципу, конкретизація та доведення гіпотези. До цього ж етапу належить і розроблення плану експериментальної перевірки гіпотези, плану практичного здійснення винаходу і т.ін .

Ця структура властива творчості всіх типів.

Проте творчість передбачає наявність комплексу спільних творчих якостей, що характеризують будь-яку творчу особистість, незалежно від її діяльності. Цікаво підходить до цього питання В. Шубінський, який співвідносить етапи творчості з необхідними для її здійснення інтегративними якостями особистості [54].

Так, до першого етапу належать почуття новизни, незвичайного, чуйність до суперечностей, критичність, схильність до творчого сумніву, здатність відчувати внутрішню боротьбу, інформаційний голод («жадоба

пізнання»); до другого етапу – інтуїція, творча уява, почуття краси, дотепність, здатність відкривати аналогії, натхненність, оригінальність (нестандартність) мислення, емоційна збудливість у творчій ситуації; до третього етапу – самокритичність, завзятість у доведенні справи остаточно, здатність користуватися різними формами доказів, обґрунтування результатів творчості, достатня широта і глибина знань, досвіду та умінь реалізації нового духовні і матеріальні форми» [54].

Для творчої діяльності психолога характерні загальні і спеціальні здібності та якості особистості, специфічні риси, властиві психологі.

Спираючись на думку В. Загвязинського, умовно зведемо їх до чотирьох інтегральних характеристик: спрямованості, ерудиції, здібностей та вмінь, рис характеру [16].

Визначальним пунктом творчості є спрямованість психолога на допомогу іншій людині. Вона є основою таких визначальних якостей психолога, як альтруїзм, толерантність, пасіонарність, почуття власної гідності, особиста та соціальна відповідальність та ін.

Багатоплановий і багатопрофільний характер діяльності психолога і різноманітність виконуваних ним ролей як би спочатку передбачає його ерудицію та загальну культуру, оскільки він виступає посередником між клієнтом, групою клієнтів на різних рівнях.

Важливою складовою особистості психолога є психологічні здібності такі як, посередницькі, інтегративні, пасіонарні, конструктивні, перцептивно-рефлексивні.

Посередницькі – забезпечувати допустиме та доцільне посередництво між особистістю, сім'єю, з одного боку, і суспільством, його державними та структурами, з іншого.

Інтегративні – виконувати роль «третьої людини», яка сполучає ланки між особистістю та мікросередовищем, між дітьми та дорослими, сім'єю та суспільством;

Пасіонарні – проявляти постійну комунікабельність, вміти впливати на

спілкування, відносини між людьми, на ситуацію в соціумі, стимулювати, спонукати клієнта до тієї або іншої діяльності;

Конструктивні – вміти працювати в умовах неформального лідера, мощника, порадника, що сприяє прояву ініціативи, активної суб'єктної позиції клієнта;

Перцептивно-рефлексивні – здатність брати участь, співпереживати клієнту, уявити себе на місці іншої людини і зрозуміти її почуття, бажання, ідеї та вчинки, будувати взаємини на основі діалога, на рівних.

Тим часом, здібності виявляються і формуються у процесі діяльності, для продуктивного виконання якої необхідні відповідні вміння – це хрестоматійне правило психології.

В узагальненому плані творчу діяльність психолога ми розглядатимемо як діяльність, спрямовану на усвідомлення та розв'язання соціальних проблем різного ступеня складності. Для їх вирішення він має перебувати у творчому пошуку, використовуючи у своїй діяльності відповідні професійні вміння, і комплекс специфічних для творчої діяльності розумових умінь.

В основі запропонованої В. Моляко концепції виховання творчої особистості [32] покладено «уявлення про людину як про творчу особистість, яка самостійно обирає свої дії та рішення, досягає суттєвого рівня розумового розвитку і професійної майстерності, здатна до нестандартних дій, усвідомлює свою відповідальність перед собою, колективом і суспільством. У цьому зв'язку метою виховання є «саме розвиток і формування заданих якостей, відповідно до вікових можливостей дітей, молоді, дорослих, здійсненні виховання, невід'ємною складовою якого є систематичне розв'язання різних задач в естетично збагаченому середовищі. Узгоджена з віком творча діяльність учнів сприятиме підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкриттю здібностей кожного з них» [32, с. 47].

Інтегрованим показником високого рівня загальної і професійної вихованості учень вважає психологічну готовність до творчої праці в сучасних умовах [Там само, с. 48].

Концепція виховання творчої особистості має бути тісно пов'язана з провідними тенденціями, що визначають прогресивний розвиток людства, спираються на творчий потенціал людської особистості та впливають на його подальше становлення. Мова йде про автоматизацію виробництва, комп'ютеризацію, енергетичні, соціально-економічні проблеми тощо [44].

За твердженням К. Роджерса, головною спонукою, мотивацією до творчої діяльності є прагнення людини реалізувати себе, проявити свої можливості. Це виявляється в усіх формах людського життя як прагнення до розвитку, розширення, вдосконалення, зрілості, у тенденціях до вираження та прояву всіх здібностей власного «Я». Це прагнення є в кожній особистості й лише очікує відповідних умов для звільнення і прояву, коли організм вступає в нові відносини з навколишнім світом, намагаючись якнайповніше бути самим собою [47].

Дослідник В. Петровський називає два аспекти, що пов'язані зі становленням творчого, креативного індивіда. З одного боку, програмування творчого шляху ззовні неможливе, його замислює і здійснює сама людина. З іншого боку, повноцінний розвиток творчої особистості відбувається, якщо соціум тим чи іншим чином підтверджує та підтримує творчі прояви людей [39], передусім, у професійній діяльності.

Для того, щоб розвинути творчий потенціал майбутніх психологів викладачі мають бути гуманними, Адже гуманізм як основа розвитку особистісних якостей студентів через здійснення навчальної діяльності дає змогу:

- повірити у свої потенційні задатки та здібності, подолати певний комплекс сумнівів та невпевненості у навчанні;
- підвищити мотивацію та потребу до навчальної діяльності (особливо за активної допомоги викладача);
- організувати активну роботу протягом усього періоду навчання;
- спонукати до продуктивної (творчої) навчальної роботи;
- навчитися самостійно добувати необхідні знання та вміння;

- створити сприятливий психологічний клімат серед студентів, доброзичливі форми їх взаємовідносин;
- внести атмосферу творчості та зацікавленості у процес навчання кожного;
- використовувати неформальні види контролю знань та умінь, що знімають стресові ситуації на будь-якому етапі навчання [23].

Проведене теоретичне дослідження загальних характеристик розвитку здібностей показало, що здібності розвиваються за умови, якщо ті, хто навчається, виявляють активність у навчальній діяльності, коли вони почувуються суб'єктом і творцем цієї діяльності, беруть участь у підборі способів та прийомів її здійснення. Це правильно для будь-якої діяльності.

Відомо, що з творчою діяльністю тісно пов'язані здібності людини візуально висловлювати думку. Тому для здійснення творчих задумів завжди виникає необхідність їх графічного фіксування за допомогою різних способів або прийомів зображення не тільки для себе, але й передачі думки іншій людині.

Викладачу необхідно пам'ятати, що графічні інформаційні моделі, схеми, малюнки, ескізи, креслення, є своєрідним знаряддям мислення, сприяють не тільки розвитку творчого задуму, а вже знайденого вирішення цього задуму. Постановка завдання, збір інформації, вивчення аналогів, проведення аналізу, пошук та одержання конкретного результату, як правило, передбачають і включають графічну діяльність, що у комплексі розвиває здібності людини.

2.2 Програма та інструментарій емпіричного дослідження психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти

Дослідно-експериментальна робота виконувалася у Хмельницькому національному університеті. На констатувальному етапі експерименту брали участь 8 викладачів та 50 студентів – майбутніх психологів.

Одиним із завдань нашого дослідження було виокремлення й обґрунтування психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Здійснивши аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, що стосується проблеми розвитку професійної мобільності майбутнього психолога у закладі вищої освіти, нами обґрунтовано такі психологічні умови розвитку цієї інтегративної характеристики: стійка мотивація до постійного професійного саморозвитку та самореалізації; активізації самостійної навчально-пізнавальної роботи майбутніх психологів на основі рефлексивної оцінки власної діяльності; розвиток творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

Нами були визначені такі основні завдання експериментального дослідження на цьому етапі: вивчення мотивів, що спонукають майбутніх психологів до професійного розвитку та професійної мобільності; з'ясування їх ставлення до якості освітнього процесу у закладах вищої освіти та необхідності розвитку професійної мобільності майбутніх фахівців; визначення стану їх готовності до майбутньої професійної діяльності.

З метою уточнення ефективності психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутніх психологів була використана діагностична система, в яку ввійшли компоненти, критерії, показники та рівні розвитку професійної мобільності майбутніх психологів, а також визначити діагностичний інструментарій.

Критерій – це загальна характеристика досліджуваного об'єкта, а показник визначає засоби якісної та кількісної оцінки критеріїв.

Саме таке визначення поняття «критерій» належить науковцю А. Батишеву. Завдяки критеріям та показникам здійснюється оцінка процесу,

умов і результату визначеного виду діяльності, відповідно до поставлених цілей.

Критерії, за якими визначається ефективність розвитку професійної мобільності майбутніх психологів – це ознаки, якими керуються для оцінювання готовності майбутніх фахівців до здійснення професійної діяльності, а їх показники визначають кількісні та якісні характеристики сформованості необхідних професійних якостей і компетентностей.

Ефективність розвитку професійної мобільності майбутніх психологів визначалась за обраними критеріями: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-творчий та рівнів: високого, достатнього, середнього, низького.

Перераховані критерії дозволили оцінити кожний із компонентів і за одержаними результатами оцінювання зробити висновок щодо сформованості професійної мобільності майбутніх тренерів-викладачів з виду спорту у закладах вищої освіти.

Для ефективної діагностики й оцінювання результатів експерименту було використано психологічні діагностичні методики.

Умовно процес діагностики поділяють на етапи:

1. Аналіз первинної інформації, отриманої на початку роботи;
2. Визначення об'єкта/об'єктів діагностування й способу її реалізації;
3. Методична, технічна та психологічна підготовка до діагностичної діяльності;
4. Реалізація процесу діагностування;
5. Аналіз та інтерпретація результатів діагностики.

В групах студентів 1 курсу та 4 курсу відповідно до критеріїв та за допомогою діагностичних методик було здійснено оцінювання рівня розвитку професійної мобільності майбутніх психологів.

На початку дослідження було проведено первинне анкетування з проблем формування професійної мобільності, головною метою якого було оцінити ставлення до проблеми та розуміння необхідності професійної

мобільності у сучасному світі студентами – майбутніми психологами та викладачами.

Анкетування, що було проведене для студентів, мало на меті з'ясувати їх думку щодо якості професійної підготовки у закладах вищої освіти та розуміння важливості професійної мобільності для конкурентоспроможного фахівця. Його проходили студенти першого та четвертого курсу спеціальності «Психологія».

Важливу роль у розвитку професійної мобільності майбутнього психолога має мотивація до навчання і професійного розвитку особистості.

Рівень розвитку мотиваційно-ціннісного компонента професійної мобільності майбутнього психолога ми досліджували за допомогою методик «Методики діагностики ціннісних орієнтацій студентів М. Рокіча» та «Методики вивчення мотивів навчальної діяльності студентів (за А.Реан, В.Якунін)».

За першою методикою «Методика діагностики ціннісних орієнтацій студентів М. Рокіча», студентам необхідно було здійснити ранжування власних ціннісних орієнтацій.

За другою методикою майбутнім психологам необхідно було прочитати наведені в списку мотиви навчальної діяльності й обрати з них п'ять, найбільш значущих. Визначається частота називання мотивів у числі найбільш значущих за усією вибіркою. На підставі одержаних результатів визначається рангове місце мотиву в цій вибірковій сукупності.

Серед мотивів ми обрали такі:

- 1 Стати висококваліфікованим фахівцем.
2. Одержати диплом.
3. Успішно продовжити навчання на подальших курсах.
4. Успішно вчитися, скласти іспити на добре і відмінно.
5. Постійно отримувати стипендію.
6. Набути глибокі і міцні знання.
7. Бути постійно готовим до занять.

8. Не запускати предмети навчального циклу.
9. Не відставати від однокурсників.
10. Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
11. Виконувати педагогічні вимоги.
12. Досягти поваги викладачів.
13. Бути прикладом однокурсникам.
14. Домогтися схвалення батьків і оточуючих.
15. Уникнути осудження і покарання за погане навчання.
16. Одержати інтелектуальне задоволення.

Методика дозволяє виявити ступінь прояву таких навчальних мотивів: комунікативних, професійних, соціальних, навчально-пізнавальних, мотивів уникнення небезпек, престижу і творчої реалізації.

Результати опитування показали, що мотивація до навчання у студентів носить професійно-пізнавальний та усвідомлений характер

Інтерпретація результатів виявила, що значна частина студентів прагнула уникнути невдач, вважаючи за краще не проявляти ініціативу у вирішенні завдань, які б сприяли їх професійному зростанню.

Рівень розвитку когнітивного компонента професійної мобільності майбутнього психолога досліджували за допомогою анкети, що подана в Додатку Б.

Комунікативні й організаторські нахили є передумовою розвитку здібностей майбутнього психолога, адже його професія передбачає спілкування з людьми. Тому «Методика виявлення «Комунікативних та організаторських нахилів» (КОС-2)» була обрана для діагностики цих схильностей (Додаток В).

Рівень розвитку особистісного компоненту професійної мобільності майбутніх психологів досліджували за «Методикою визначення особистісних творчих характеристик». Серед речень студентам необхідно було знайти такі такі, що підходили їм краще, ніж інші.

Рівень розвитку поведінкового компоненту професійної мобільності майбутніх психологів вивчали за допомогою «Методики вивчення ставлення до професійної діяльності Е. Бурцевої (адаптованої до дослідження)» Студентам необхідно було продовжити пропозиції.

Я обрав цю професію, тому що...

В одержанні професії мене приваблює...

Моя майбутня професія дасть мені можливість ...

Людей цієї професії поважають за

Щоб стати успішним психологом необхідно....

Також майбутні психологи відповідали на запитання:

1. Як Ви оцінюєте своє ставлення до професії?

2. Чи збираєтеся Ви працювати за фахом і чому?

3. Які особисті якості необхідно мати психологу?

4. Напишіть ті якості, які Ви маєте зараз.

5. Які професійні навчання і навички має мати психолог

6. Підкресліть ті якості, які Ви маєте зараз.

7. Які труднощі доводиться зазнавати людям цієї професії?

8. Людей цієї професії відрізняє

9. Які види роботи психолога Ви знаєте?

10. Які з вказаних видів роботи психолога Вас приваблюють і чому?

2.3 Результати емпіричного дослідження психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутнього психолога в закладі вищої освіти

На першому етапі експерименту нами було виявлено основні недоліки у професійній підготовці майбутніх психологів: розрив між навчальною і практичною підготовкою майбутніх фахівців, нестача практично-професійних навичок в умінні розв'язувати практичні завдання професійного спрямування, виявлено низький рівень сформованості комунікативних навичок тощо.

Нами було проведено дослідження заміри рівнів розвитку компонентів професійної мобільності за усіма критеріями: мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, особистісно-творчим. У таблиці 2.1 представлено результати ранжування ціннісних орієнтацій студентів. На першому місці виявилися такі ціннісні орієнтації: 4 курс – активні соціальні контакти, 1 курс – загальна ерудованість.

Таблиця 2.1 – Результати ранжування ціннісних орієнтацій студентів

№	Ціннісна орієнтація	Позиції цінностей	
		4 курс	1 курс
1	Досягнення високого рівня професійної компетентності	3	2
2	Відповідальність	2	3
3	Самоствердження	9	11
4	Творча активність	11	10
5	Активні соціальні контакти	15	14
6	Розвиток моральних якостей	12	12
7	Розвиток комунікативних здібностей	7	6
8	Зацікавленість майбутньою професією	8	9
9	Стабільне матеріальне забезпечення після закінчення університету	1	1
10	Усвідомлення соціальної значущості професії	10	7
11	Розвиток вольових якостей	6	8
12	Духовна незалежність	5	4
13	Загальна ерудованість	13	15

Продовження таблиці 2.1

№	Ціннісна орієнтація	Позиції цінностей	
		1 курс	4 курс
14	Розвиток стресостійкості	14	13
15	Соціальний статус	4	5

У таблиці 2.2 подана характеристика вияву мотиваційно-ціннісного компонента за мотиваційним критерієм. У студентів 4 курсу порівняно з першокурсниками спостерігається вдвічі більший високий рівень вияву готовності за мотиваційним критерієм, вдвічі більший достатній рівень і на 12,88% та на 3,2% менший низький та середній рівні відповідно.

Таблиця 2.2 – Характеристика вияву мотиваційного критерію

Рівень вияву	4 курс	1 курс
	%	%
Високий	7,60	3,85
Достатній	20,33	9,32
Середній	47,24	50,52
Низький	24,83	30,31
Всього	100	100

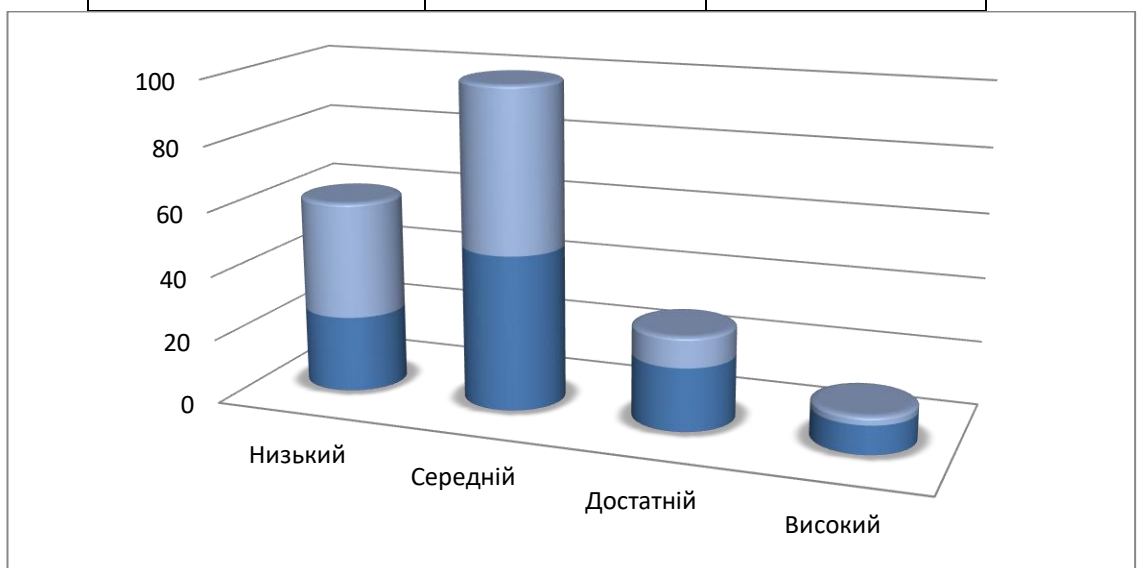

Рисунок 2.1 Порівняння рівнів вияву мотиваційного критерію

У таблиці 2.3 подана характеристика вияву когнітивного критерію компонента за когнітивним критерієм. За результатами вимірювань високий і середній рівні когнітивного критерію на 7,64% та 10,13% відповідно більші в 4 курсу, а середній та низький – на 1,36% та 16,28% відповідно більші в першокурсників.

Таблиця 2.3 – Характеристика рівнів вияву когнітивного критерію

Рівні вияву	4 курс	1 курс
	%	%
Високий	3,66	2,50
Достатній	9,82	8,64
Середній	30,49	32,44
Низький	54,20	56,32
Всього	100	100

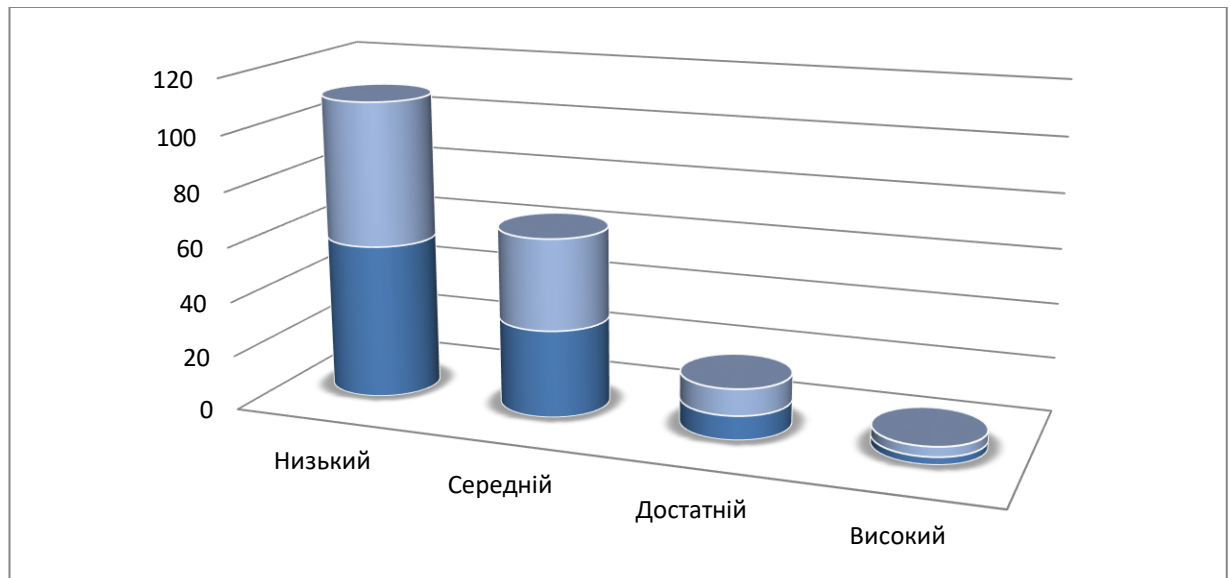

Рисунок 2.2 Порівняння рівнів вияву когнітивного критерію

У таблиці 2.4 розкрито дані вияву особистісного компонента професійної мобільності за особистісно-творчим критерієм. Високий та

достатній рівні особистісно-творчого критерію в студентів 4 курсу спостерігаються майже двічі частіше, порівняно з першокурсниками, а показники низького та середнього рівнів критерію на 5,16% та 17,65% рідше.

Таблиця 2.4 – Характеристика рівнів вияву особистісно-творчого критерію

Рівні вияву	4 курс	1 курс
	%	%
Високий	6,12	5,92
Достатній	13,85	11,43
Середній	32,72	31,62
Низький	47,31	52,15
Всього	100	100

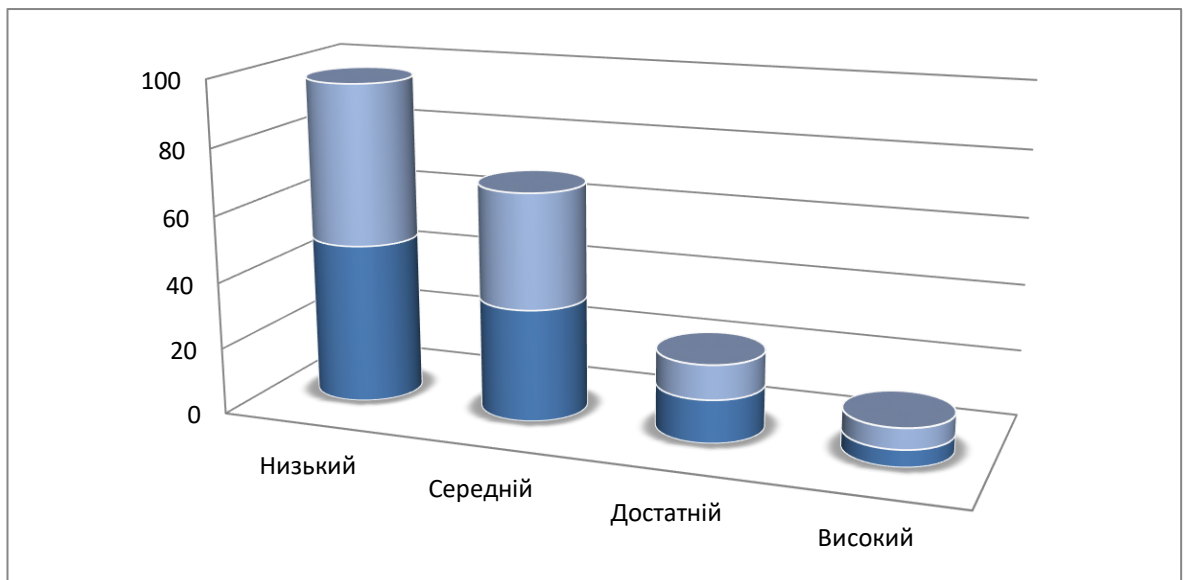

Рисунок 2.3 Порівняння рівнів вияву особистісно-творчого критерію%.

У таблиці 2.5 схарактеризовано рівні вияву поведінкового компоненту за діяльнісним критерієм. Вираженість діяльнісного критерію на високому рівні на 4 курсі порівняно з 1 курсом спостерігається частіше більш ніж в 4

рази, достатній рівень – на 10,23% частіше, середній – на 7,78% рідше, а низький – на 9,92% рідше.

Таблиця 2.5 – Характеристика рівнів вияву діяльнісного критерію

Рівні вияву	4 курс	1 курс
	%	%
Високий	0,51	0,8
Достатній	13,42	13,85
Середній	51,63	49,34
Низький	34,44	36,11
Всього	100	100

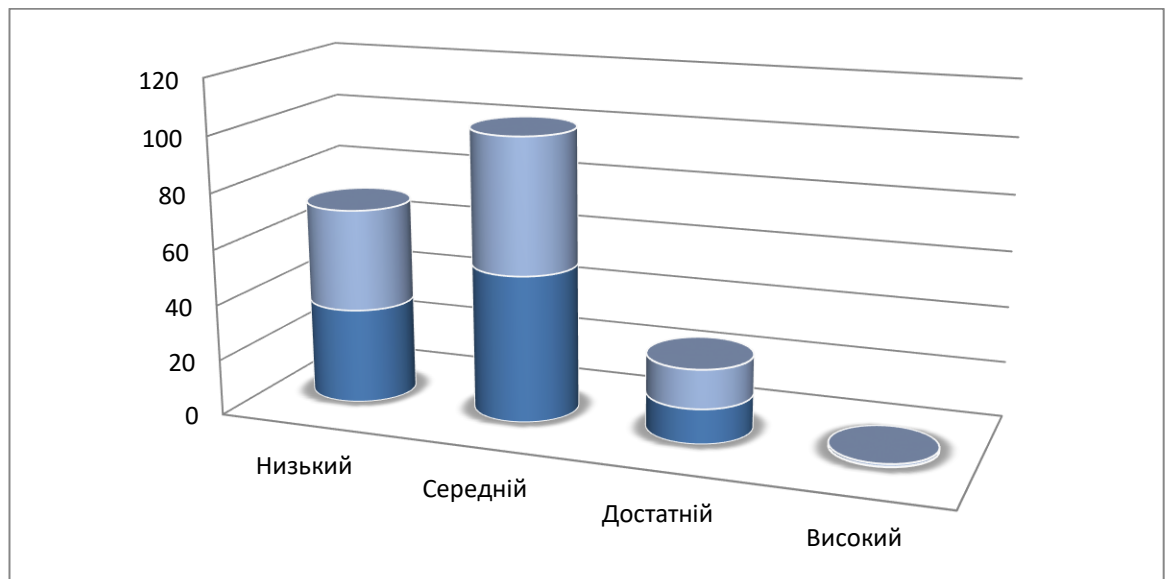

Рисунок 2.4 Порівняння рівнів вияву діяльнісного критерію %.

У результаті діагностики з'ясовано, що за діяльнісним критерієм вияву студенти 4 курсу мають вищий рівень професійної мобільності, ніж студенти 1 курсу.

Отже, дотримання визначених нами психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутніх психологів, а саме: стійка мотивація до

постійного професійного саморозвитку та самореалізації; активізації самостійної навчально-пізнавальної роботи майбутніх психологів на основі рефлексивної оцінки власної діяльності; розвиток творчого потенціалу здобувачів вищої освіти сприяло удосконаленню цього процесу.

2.4 Рекомендації викладачам щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів в закладі вищої освіти

1. Теоретичну підготовку майбутнього психолога необхідно спрямувати на засвоєння понятійного апарату, що розкриває сутність професійної мобільності як інтегративної особистісної якості.

2. Теоретична підготовка майбутнього психолога має передбачати:

- створення сприятливого психологічного клімату серед студентів, доброзичливих форм їх взаємовідносин;
- формування знань про конкурентоспроможність фахівця, компетентність, саморозвиток, самовизначення;
- формування здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці;
- розвиток мотивації до саморозвитку;
- розвиток готовності до інновацій у професійній діяльності та креативності.

3. Практична підготовка майбутнього психолога має передбачати.

- моделювання типових ситуацій, що виникають у психологічному консультуванні, їх аналіз;
- проєктування способів розв’язання ситуаційних завдань (ситуації – ілюстрації, ситуації – оцінки, ситуації – проблеми, ситуації – справи),

- захист індивідуальних проєктів складання структури психологічного консультування та корекції молодшого школяра, учня середньої ланки та старшого школяра, рекомендацій батькам та вчителям.
- рефлексивну оцінку студентами власної діяльності.

Висновки до розділу

Дослідно-експериментальна робота виконувалася у Хмельницькому національному університеті. На констатувальному етапі експерименту брали участь 8 викладачів та 50 студентів – майбутніх психологів.

Здійснивши аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, що стосується проблеми розвитку професійної мобільності майбутнього психолога у закладі вищої освіти, нами обґрунтовано психологічні умови розвитку цієї характеристики: стійка мотивація до постійного професійного саморозвитку та самореалізації; активізації самостійної навчально-пізнавальної роботи майбутніх психологів на основі рефлексивної оцінки власної діяльності; розвиток творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

Нами були визначені такі основні завдання експериментального дослідження: вивчення мотивів, що спонукають майбутніх психологів до професійного розвитку та професійної мобільності; з'ясування їх ставлення до якості освітнього процесу у закладах вищої освіти та необхідності розвитку професійної мобільності майбутніх фахівців; визначення стану їх готовності до майбутньої професійної діяльності.

З метою уточнення ефективності психологічних умов розвитку професійної мобільності майбутніх психологів була використана діагностична система, в яку ввійшли компоненти, критерії, показники та рівні розвитку професійної мобільності майбутніх психологів, а також визначити діагностичний інструментарій.

Ефективність розвитку професійної мобільності майбутніх психологів визначалась за обраними критеріями: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-творчий та рівнів: високого, достатнього, середнього, низького.

Названі критерії дали можливість оцінити кожний із компонентів і за одержаними результатами оцінювання зробити висновок щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів.

В групах студентів 1 курсу та 4 курсу відповідно до критеріїв та за допомогою діагностичних методик було здійснено оцінювання рівня розвитку професійної мобільності майбутніх психологів.

На початку дослідження було проведено первинне анкетування з проблеми розвитку професійної мобільності, метою якого було оцінити ставлення до необхідності її розвитку у сучасному світі студентами – майбутніми психологами та викладачами.

Анкетування, що було проведене для студентів, мало на меті з'ясувати думку щодо якості професійної підготовки у закладах вищої освіти та розуміння важливості професійної мобільності для конкурентоспроможного фахівця.

За результатами ранжування ціннісних орієнтацій студентів на першому місці виявилися такі ціннісні орієнтації: 4 курс – активні соціальні контакти, 1 курс – загальна ерудованість.

У студентів 4 курсу порівняно з першокурсниками спостерігається вдвічі більший високий рівень вияву готовності за мотиваційним критерієм, вдвічі більший достатній рівень і на 12,88% та на 3,2% менший низький та середній рівні відповідно.

За результатами вимірювань високий і середній рівні когнітивного критерію на 7,64% та 10,13% відповідно більші в 4 курсу, а середній та низький – на 1,36% та 16,28% відповідно більші в першокурсників.

Високий та достатній рівні особистісно-творчого критерію в студентів 4 курсу спостерігаються майже двічі частіше, порівняно з першокурсниками, а показники низького та середнього рівнів критерію на 5,16% та 17,65% рідше.

Вираженість діяльнісного критерію на високому рівні на 4 курсі порівняно з 1 курсом спостерігається частіше більш ніж в 4 рази, достатній рівень – на 10,23% частіше, середній – на 7,78% рідше, а низький – на 9,92% рідше.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило актуальність розвитку професійної мобільності майбутніх психологів в закладі вищої освіти і дало можливість зробити такі висновки:

1. За результатами аналізу наукової літератури професійну мобільність визначаємо як інтегративну особистісну якість, що базується на індивідуальних властивостях (активність, пластичність, гнучкість, адаптивність, високий енергоресурс) та виявляється у поведінці і діяльності суб'єкта у формі цілеспрямованості, самостійності, відкритості нового досвіду, креативності, мотивації до саморозвитку, швидкості прийняття рішень. До ознак професійної мобільності майбутнього психолога належать такі: активність в освоєнні нових форм діяльності, спрямованість на власний професійний та особистісний розвиток, активне цілепокладання, збереження свого фізичного та психічного здоров'я та цілісності.

2. В змісті професійної мобільності майбутнього психолога визначено чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний та поведінковий.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної мобільності майбутнього психолога передбачає:

- формування позитивної мотивації здобувачів вищої освіти до навчального процесу, майбутньої професійної діяльності, професійної мобільності;
- здатність самостійно набувати нові знання і уміння за фахом;
- узгодженість знань та практичних умінь із реальною поведінкою;
- формування системи особистісних цінностей.
- пізнавальна активність;
- прагнення до самовдосконалення;

Когнітивний компонент професійної мобільності майбутнього психолога охоплює:

- систему знань, що є основою для вибору оптимальних дій;
- постійне прагнення до набуття якісно нових знань, необхідних майбутньому психологу для виконання професійних функцій;
- володіють системою знань про людину як субекта навчального процесу, її вікові, індивідуальні особливості.

Особистісний компонент професійної мобільності майбутнього психолога передбачає:

- активність;
- делікатність;
- емпатію;
- здатність до професійної рефлексії;
- здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток;
- здатність до подолання професійних криз і професійних деформацій;
- прагнення до досконалості професійної діяльності й адекватна її самооцінка;

До поведінкового компонента належать:

- наявність системи наукових знань із психології й готовність до її застосування;
- вміння використати наявні знання у професійній діяльності, в організації взаємодії з клієнтами;
- уміння висловлювати й обґрунтовувати свою позицію;
- володіння професійною термінологією і відповідними прийомами професійного спілкування, готовність до їх застосування на практиці;
- здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність;

Для визначення міри розвитку професійної мобільності майбутнього психолога була використана система критеріїв і показників розвитку її

компонентів, зокрема: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-творчий та рівнів: високого, достатнього, середнього, низького.

3. Здійснивши аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, що стосується проблеми розвитку професійної мобільності майбутнього психолога у закладі вищої освіти, нами обґрунтовано психологічні умови розвитку цієї характеристики: стійка мотивація до постійного професійного саморозвитку та самореалізації; активізації самостійної навчально-пізнавальної роботи майбутніх психологів на основі рефлексивної оцінки власної діяльності; розвиток творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

4. Нами розроблено рекомендації викладачам щодо розвитку професійної мобільності майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 299 с.
2. Амирова Л.А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Уфа: БГПУ им. М. Акмуллы, 2009. 42 с.
3. Артюхова Т. Ю. Психологические характеристики мобильной личности // Международный журнал экспериментального образования. 2012. № 7. С. 96–98.
4. Архангельский А.И. Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических вузах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. М., 2003. 146 с.
5. Берн Р. Развитие Я концепции и воспитание. М. : Прогресс, 1986.
6. Болучевская, В.В. Профессиональное самоопределение будущих специалистов помогающих профессий: Монография. Волгоград : Изд-во ВолГМУ, 2010. 264 с.
7. Выготский Л.С. Собрание сочинений. М. : Автокнига, 2012. 480 с.
8. Выготский Л.С. Конкретная психология человека. *Вестник МГУ*. Сер. 14. 1986. - № 1. С. 51-65.
9. Глоссарий по психологии профессионального развития / Сост. А.М.Павлова, О.А. Рудей, Н.О. Садовникова. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2006. 62 с.
10. Горюнова, Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России : автореф. дис. ... д-ра пед. Наук. Ростов-на-Дону, 2006. 44 с
11. Дворецкая Ю.Ю. Психология профессиональной мобильности личности: Дис. ... канд. психол. н. Краснодар, 2007. 169 с.

12. Дёмин А.Н., Седых А.Б. Психологические характеристики карьер молодежи в первый год после окончания бакалавриата *Человек. Сообщество. Управление*. 2014. № 4. С. 118–131.
13. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. М. : МПСИ, 2004.
14. Донцов А.И., Белокрылова Г.М. Профессиональные представления студентов-психологов *Вопросы психологии*. 1999. № 2.
15. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. Мн: Харвест, 2001. 383 с.
16. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. М.: Педагогика, 1998. 160 с.
17. Зеер Э.Ф. Многозначность феномена «мобильность» в профессиональном образовании. Социально-профессиональная мобильность в XXI веке : сб. материалов Междунар. конф. (Екатеринбург, 29–30 мая 2014 г.) / под ред. Г.М. Романцева, В.А. Копнова. Екатеринбург, 2014. 352 с.
18. Зеер, Э.Ф. Личностно-развивающее профессиональное образование Екатеринбург: Изд-во ГОУВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2006. 170 с.
19. Зеер Э. Ф., Морозова С. А., Сыманюк Э. Э. Профессиональная мобильность – интегральное качество субъекта инновационной деятельности *Педагогическое образование в России*. 2011. № 5. С. 90–97.
20. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2000. 508 с.
21. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности: учебное пособие. СПб. : Питер, 2011. 147 с.
22. Ильясов, И.И. Система эвристических приемов решения задач. М., 2001. 154 с.
23. Катханова, Ю. Ф. Творческие способности и их развитие в графической деятельности: монография Чебоксары: ИД «Среда», 2018. 140 с.
24. Климов Е.А. Психология профессионала. М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК». 1996400 с.

25. Кокун О.М. Психология професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
26. Кормильцева М.В. Социально-личностные компетенции студентов как фактор развития их профессиональной мобильности : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Екатеринбург, 2009. 23 с.
27. Котмакова Т. Б. Формирование личностной мобильности как профессионального качества будущих специалистов в процессе обучения в вузе: на примере специальности «Электрический транспорт железных дорог»: дис. ... канд. пед. наук. Хабаровск, 2011. 198 с.
28. Кукосян О.Г. К вопросу профессиональных качеств личности психолога-практика // Психологические проблемы самореализации личности: Сб., научный выпуск. 1997. № 3.
29. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
30. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М., 1984. 444 с.
31. Модель мира и развитие профессионала / А.С. Седунова, А.В.Емельяненко, С.Б. Гнедова, И.В. Михайлова. Ульяновск, 2009. 154 с.
32. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Радянська школа*. 1991. № 5. С. 47-51.
33. Найданова Ю. В. Мобильная личность обучающегося как научное понятие *Вестник ЮУрГУ*. 2014. № 2. С. 40–45.
34. Неделько Е. Г. Формирование мотивационной готовности к профессиональной мобильности у студентов вуза: автореф. ... канд. пед. наук. Магнитогорск, 2007. 18 с.
35. Немов Р.С. Психология: словарь-справочник : в 2 ч. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Ч. 2. 352 с.
36. Немов Р.С. Психология: учебник. М. : Наука, 2001. 640 с., с.119

37. Ожегов, С.И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / С.И. Ожегов; под общ. ред проф. Л.И. Скворцова. 24-е изд., испр. М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство Мир и образование», 2007. 640 с.
38. Павлиш Т.Г. Стан організації науково-методичної роботи коледжів з розвитку професійної мобільності викладачів. *Освітні обрії*. Т. 47, № 2. С.65-69.
39. Петровский А. В. Личность в психологии: парадигма субъектности: учеб. пособие для студ. вузов. Ростов н /Д.: Феникс, 1996. 510 с.
40. Пилецкая Л.С. Профессиональная мобильность личности: новый взгляд на проблему *Молодой ученый*. 2014. № 2. С. 693–697.
41. Посухова О. Ю. Неинституционализованные каналы профессиональной мобильности в современной России : автореф. ... канд. социол. наук. Ростов н/Д, 2003. 159 с
42. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія Дніпропетровськ: ІМА-прес. 2009. 367с.
43. Реан А.А. К проблеме социальной адаптации личности // Вестн. С.-Петербург. ун-та. Сер. 6. 1995. Вып. 3. С. 74-79.
44. Рибалка В.В. Психологія праці особистості: Навч.-метод. посіб. – К.- Кременчук: ПП Щербатих, 2006. – 76 с.
45. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Сер. «Мастера психологии» СПб. : «Питер», 1999.
46. Роджерс К. Консультирование психотерапии. Новейшие подходы в области практической работы. М. : Эксмо-пресс, 1999.
47. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека пер. с англ. Под общ. ред. и предисл. Е. И. Исениной. М.: изд. группа «Прогресс-Универс», 1994. 480 с.
48. Седунова А.С., Гнедова С.Б., Михайлова И.В. Репрезентации карьерной готовности на этапе профессиональной подготовки. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 5. С. 49–52.

49. Сорокина А.И. Психологические особенности профессиональной мобильности молодых специалистов. Актуальные проблемы изучения профессиональной мобильности и правосознания молодых специалистов : материалы междунар. науч.-практ. конф. СПб., 2013. С. 73.

50. Сургунд Н.А. Професійна мобільність як складова системи професійного розвитку сучасного фахівця *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 3. С. 340-345. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2014_3_61

51. Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу *Професійна освіта. Проблеми і перспективи* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 2. № 1. С. 3–11.

52. Халяпина Л.Н. Социализация учителя. М.: Наука.1995.

53. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. М. : Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

54. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся. И. : Знание, 1998. 80 с.

55. Super D.E. The Psychology of careers. N. Y.,1957.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МОТИВІВ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ (ЗА А.РЕАН, В.ЯКУНІН)**

Інструкція. Прочитайте уважно наведені в списку мотиви навчальної діяльності. Виберіть з них п'ять, найбільш значущих для Вас. Зазначте значущі мотиви знаком «Х» у відповідному рядку.

СПИСОК МОТИВІВ

1. Стати висококваліфікованим фахівцем.
2. Одержати диплом.
3. Успішно продовжити навчання на подальших курсах.
4. Успішно вчитися, скласти іспити на добре і відмінно.
5. Постійно отримувати стипендію.
6. Набути глибокі і міцні знання.
7. Бути постійно готовим до занять.
8. Не запускати предмети навчального циклу.
9. Не відставати від однокурсників.
10. Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
11. Виконувати педагогічні вимоги.
12. Досягти поваги викладачів.
13. Бути прикладом однокурсникам.
14. Домогтися схвалення батьків і оточуючих.
15. Уникнути осудження і покарання за погане навчання.
16. Одержати інтелектуальне задоволення.

Оброблення результатів. Визначається частота називання мотивів в числі найбільш значущих за усією вибіркою. На підставі одержаних результатів визначається рангове місце мотиву в цій вибірковій сукупності (група і т.ін.). Результати заносяться в форму 1.

Форма 1

Назва вибірки, що досліджується _____

Обсяг вибіркової сукупності $N =$

Номер	1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
мотиву за списком																
Кількість називання мотиву																
Частота називання мотиву																
Ранг мотиву																

Оброблення й інтерпретація результатів

Визначається частота назви мотивів в числі найбільш значущих за усією вибіркою. На підставі одержаних результатів визначається рангове місце в цій вибірковій сукупності.

ДОДАТОК Б

**АНКЕТА, СПРЯМОВАНА НА ВИЗНАЧЕННЯ ЗНАНЬ ЩОДО
ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ**

Кафедра психології та педагогіки Хмельницького національного університету проводить анкетування. Дайте, будь ласка, відповіді на питання, поставивши позначку у відповідні маркери

1. На якому курсі Ви навчаєтесь (для студентів):
 - 1;
 - 2;
 - 3;
 - 4.
2. Стаж Вашої професійної діяльності як викладача
 - до 5 років;
 - більше 10 років;
3. Чи знаєте Ви що таке «професійна мобільність»?
 - так;
 - ні
4. Що, на Вашу думку, розуміють під поняттям «професійна мобільність»?
 - процес навчання за межами держави;
 - процес зміни інтересів фахівця щодо професії, спеціальності, зміна місця роботи тощо;
 - процес підвищення кваліфікації;
 - компетенції фахівця, які уможливають його швидку орієнтацію у професії, конкурентоздатність на ринку праці;

Ваш

варіант

5. На Вашу думку, професійна мобільність є важливою складовою конкурентоздатності психолога?

так;

ні;

не знаю.

6. На Вашу думку, професійна мобільність психолога пов'язана із професійною підготовкою?

так;

ні;

не знаю.

7. Як Ви оцінюєте підготовку до професійної діяльності, яку Ви одержуєте у закладі вищої освіти

дуже добре;

добре;

задовільно.

8. На Вашу думку, які чинники мають найбільш вплив на формування професійної мобільності?

мотивація до професійної діяльності;

готовність до навчання, саморозвитку;

активна життєва позиція;

рівень знань, теоретична підготовленість;

статус ЗВО, який Ви закінчили;

досвід роботи;

прагнення до винагороди;

складно відповісти.

9. На Вашу думку, які особистісні якості є найбільш значущими для професійно-мобільного психолога?

активність;

комунікативність;

амбіційність;

наявність практичних навичок;

володіння системними професійними знаннями;

цілеспрямованість у підготовці спортсменів до високих результатів;

морально-вольові якості (наполегливість, врівноваженість, впевненість тощо);

творчість та креативність у вирішенні професійних завдань;

здатність до адаптації;

здатність до саморозвитку та самовдосконалення;

висока мотивація.

10. На Вашу думку, чи наявні у Вас якості професійно мобільного фахівця?

так;

ні;

складно відповісти.

11. Чи вбачаєте Ви можливість професійного розвитку або кар'єрного росту у Вашій професії?

так;

ні;

складно відповісти.

12. Чи вважаєте Ви за потрібне постійно поглиблювати свої знання задля професійного самовдосконалення?

- так;
- ні;
- складно відповісти.

13. Який, на вашу думку, найвагоміший показник професійного та життєвого успіху?

- перспектива кар'єрного росту;
- високий рівень оплати праці;
- перспектива особистісного росту;
- досягнуті професійні завдання;
- професійний імідж;
- вміння використовувати будь-які засоби для досягнення мети;

Ваш варіант _____.

ДОДАТОК В
МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ «КОМУНІКАТИВНИХ ТА
ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ НАХИЛІВ» (КОС-2)

Інструкція. *Перед вами 40 запитань, на кожне з яких потрібно дати відповідь «так» або «ні».*

Опитувальник:

1. Чи є у Вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго турбує Вас почуття образи на своїх товаришів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, що склалася?
5. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?
6. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
7. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли певні перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Вам відмовитися від своїх намірів?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?
10. Чи любите Ви придумувати і організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри і розваги?
11. Чи важко Вам приєднуватись до нових для Вас компаній (колективів)?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні справи, які слід було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви, щоб Ваші товариші діяли у відповідності з Вашою думкою?

15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?
16. Правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете Ви, якщо обставини сприяють цьому, познайомитися і поспілкуватися з незнайомою людиною?
18. Чи часто у вирішенні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують Вас оточуючі, чи виникає у Вас бажання побути на одинці?
20. Чи правда, що Ви, як правило, погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас обстановці?
21. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
22. Чи виникає у Вас відчуття дискомфорту, якщо Вам не вдається завершити розпочату справу?
23. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від постійного спілкування з друзями?
25. Чи подобається Вам брати участь в колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу під час вирішення проблем, які зачіпають інтереси Ваших друзів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
28. Чи правда, що ви не прагнете до того, щоб довести правильність своїх дій чи слів?
29. Чи вважаєте Ви, що Вам не важко внести пожвавлення у незнайоме товариство?
30. Чи брали Ви участь у громадському житті навчального закладу (підприємства)?
31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих?

32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку чи рішення, якщо його не зразу прийняли друзі?
33. Чи відчуваєте Ви себе комфортно в незнайомій компанії?
34. Чи охоче Ви організуєте вечірку для своїх товаришів?
35. Чи правда, що Ви розгублюєтеся, коли треба говорити перед великою кількістю людей?
36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. У Вас багато друзів?
38. Чи часто Ви буваєте в центрі уваги своїх друзів?
39. Ви відчуваєте дискомфорт під час спілкування з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено відчуваєте себе в оточенні великої групи своїх друзів?

Обробка результатів

Мета обробки результатів — отримання індексів комунікативних та організаційних нахилів. Для цього відповіді досліджуваного зіставляють з дешифратором підраховують кількість збігань окремо за комунікативними та організаційними нахилами. У дешифраторі враховується впорядковане розміщення номерів запитань у бланку для відповідей.

1	5	9	13	17	21	25	29	33	37
2	6	10	14	18	22	26	30	34	38
3	7	11	15	19	23	27	31	35	39
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40

Дешифратор

Схильності	Відповіді	
	Позитивні	Негативні
Комунікативні	Номери запитань 1-го	Номери запитань 3-го
Організаційні	Номери запитань 2-го	Номери запитань 4-го

Щоб визначити рівень комунікативних та організаційних нахилів, потрібно вирахувати їхні коефіцієнти. Коефіцієнти — це ставлення кількості збігів відповідей того чи іншого нахилу до максимально можливого числа збігів, у даному разі — до 20. Формули для підрахунку коефіцієнтів такі:

$$K_k = \frac{K_x}{20}, K_o = \frac{O_x}{20},$$

де K_k — коефіцієнт комунікативних нахилів;

K_o — коефіцієнт організаційних нахилів;

K_x та O_x — кількість збігів з дешифратором відповідей відповідно до комунікативних та організаційних нахилів.

Аналіз результатів

Аналіз результатів дає оцінку рівня комунікативних та організаційних нахилів досліджуваного. З цією метою користуються шкалою оцінок.

Шкала оцінок комунікативних та організаційних нахилів

K_k	K_o	Шкала оцінок
0,10 – 0,45	0,2 – 0,55	1
0,45 – 0,55	0,56 – 0,65	2
0,56 – 0,65	0,66 – 0,70	3
0,66 – 0,75	0,71 – 0,80	4
0,75 – 1,00	0,81 – 1,00	5

Рівень розвитку комунікативних та організаторських нахилів характеризується за допомогою оцінок за шкалою.

Досліджувані з оцінкою 1 – це люди з низьким рівнем прояву комунікативних та організаторських здібностей.

Досліджувані з оцінкою 2 мають комунікативні й організаційні нахили нижче середнього рівня. Вони не прагнуть до спілкування, почуваються скуто в новій компанії, в колективі, вважають за краще проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства, мають труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незвичайній

ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. У багатьох справах вони уникають прояву самостійних рішень та ініціативи.

Для досліджуваних, які мають оцінку 3, характерний середній рівень прояву комунікативних та організаторських нахилів. Вони прагнуть контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, наполягають на власній думці, планують свою роботу, хоча потенціал їхніх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних має потребу в подальшій серйозній і планомірній виховній роботі з формування і розвитку комунікативних та організаторських нахилів.

Досліджувані з оцінкою 4 належать до групи з високим рівнем прояву комунікативних та організаторських нахилів. Вони не розгублюються в новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні приймати самостійні рішення в критичних ситуаціях. Усе це вони роблять без примусу, згідно із внутрішніми спрямуваннями.

Досліджувані, котрі отримали вищу оцінку 5, мають дуже високий рівень прояву комунікативних та організаторських нахилів. Вони потребують комунікативної й організаційної діяльності, активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуться в новому колективі, це ініціативні люди, котрі прагнуть у важливій справі або складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоювати свою думку і домагатися, щоб її було прийнято іншими. Вони можуть внести позбавлення в незнайому компанію, люблять організовувати всілякі ігри, заходи, наполегливі в діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають таких справ, які б задовольнили їхні потреби в комунікації та в організаційній діяльності.

Комунікативні й організаційні нахили є потрібним компонентом і передумовою розвитку здібностей у тих видах діяльності, які пов'язані із

спілкуванням між людьми, з організацією колективної праці. Вони – важливий ланцюжок у розвитку педагогічних здібностей.

Бажання займатися організаційною діяльністю і спілкуватися з людьми залежить від типологічних особливостей самої особистості. В основному вони визначаються суб'єктивною цінністю та значимістю для людини майбутніх результатів її активності і її ставлення до осіб, з котрими вона взаємодіє. Це треба врахувати, складаючи рекомендації для досліджуваних з низьким рівнем розвитку аналізованих нахилів. Досить часто нахили виникають у таких видах діяльності й спілкування, які спочатку байдужі людині, та в міру включення в них стають значущими. У зв'язку з цим важливими є власні зусилля і подолання комунікативних бар'єрів. Вони можливі, якщо людина ставить перед собою свідому мету саморозвитку.

ДОДАТОК Г
**МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
 СТУДЕНТІВ М. РОКІЧА**

Інструкція

Зараз Вам буде запропоновано список із 15 карток, на яких вказані цінності. Ваше завдання - розташувати їх у порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтесь у вашому житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і вибравши ту, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу по значимості цінність і поставте її на друге місце. Потім зробіть те ж саме з картками, які залишилися. Найменш важлива цінність залишиться останньою і займе 15 місце. Працюйте не поспішаючи. Якщо у процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати Вашу істинну позицію. Після закінчення роботи проставте рангове місце від найважливішого до найменш важливого (від 1 до 15), зайняте кожною цінністю, у бланку відповідей.

Досягнення високого рівня професійної компетентності	Відповідальність	Самоствердження	Творча активність	Активні соціальні контакти
Розвиток моральних якостей	Розвиток комунікативних здібностей	Зацікавленість майбутньою професією	Стабільне матеріальне забезпечення після закінчення університету	Усвідомлення соціальної значущості професії
Розвиток вольових якостей	Духовна незалежність	Загальна ерудованість	Розвиток стресостійкості	Соціальний статус

Бланк відповідей

ПІБ _____

№ групи _____

Спеціальність _____

Ціннісна орієнтація	Рангове місце відповідно до Вашого ставлення (від 1 до 15)
Досягнення високого рівня професійної компетентності	
Відповідальність	
Самоствердження	
Творча активність	
Активні соціальні контакти	
Розвиток моральних якостей	
Розвиток комунікативних здібностей	
Зацікавленість майбутньою професією	
Стабільне матеріальне забезпечення після закінчення університету	
Усвідомлення соціальної значущості професії	
Розвиток вольових якостей	
Духовна незалежність	
Загальна ерудованість	
Розвиток стресостійкості	
Соціальний статус	

ДОДАТОК Д
МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ТВОРЧИХ
ХАРАКТЕРИСТИК

Інструкція. Серед речень ви знайдете такі, що безперечно підходять Вам краще, ніж інші. Їх варто позначити знаком «Х» в колонці «В основному вірно». Деякі пропозиції підходять вам лише частково, їх слід помітити знаком «Х» в колонці «Частково вірно». Інші твердження не підійдуть вам зовсім, їх треба помітити знаком «Х» в колонці «В основному невірно». Ті твердження, відносно яких ви не можете прийти до рішення, треба помітити знаком «Х» в колонці «Не можу вирішити».

ОПИТУВАЛЬНИК

1. Якщо я не знаю правильної відповіді, то я намагаюся здогадатися про неї.
2. Я люблю розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.
3. Зазвичай я ставлю питання, якщо чого-небудь не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перш ніж грати в нову гру, я маю переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, що мені треба буде дізнатися або зробити.
7. Якщо щось не вдається мені з першого разу, я працюватиму до тих пір, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.
9. Краще я робитиму все як завжди, чим шукати нові способи.
10. Я люблю з'ясовувати, чи так все насправді.
11. Мені подобається займатися чимось новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.

13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не траплялося.
14. Зазвичай я не витрачаю час на мрії про те, що коли-небудь я стану відомим артистом, музикантом або поетом.
15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.
16. Мені більше сподобалося б жити і працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервую, якщо не знаю, що станеться далі.
18. Я люблю те, що незвично.
19. Я часто намагаюся представити, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються оповідання, або телепередачі про події, що сталися у минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.
22. Я зазвичай зберігаю спокій, коли роблю щось не так або помиляюся.
23. Коли я виросту, мені хотілося б зробити або вчинити щось таке, що нікому не удавалося до мене.
24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичним способом.
25. Багато існуючих правил мене зазвичай не влаштовують.
26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має правильної відповіді.
27. Існує багато речей, з якими мені хотілося б по експериментувати.
28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я дотримуватимуся його, а не шукати інші відповіді.
29. Я не люблю виступати перед класом.
30. Коли я читаю або дивлюся телевизор, я представляю себе ким-небудь з героїв.
31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.
32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.

33. Я люблю досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.
34. Мені хотілося б, щоб мої батьки і педагоги робили все як завжди і не мінялися.
35. Я довіряю своїм почуттям, передчуттям.
36. Цікаво припустити що-небудь і перевірити, чи прав я.
37. Цікаво братися за головоломки і ігри, в яких не обходжений розраховувати свої подальші ходи.
38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитися, що у них усередині і як вони працюють.
39. Моїм кращим друзям не подобаються безглузді ідеї.
40. Я люблю вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.
41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.
42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.
43. Я люблю братися за нове, щоб подивитися, що з цього вийде.
44. Мені цікавіше грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.
45. Мені подобається роздумувати про щось цікаве, про те, що ще нікому не спадало на думку.
46. Коли я бачу картину, на якій зображений хто-небудь незнайомий, мені цікаво дізнатися, хто це.
47. Я люблю перегортати книги і журнали для того, щоб просто подивитися, що в них.
48. Я думаю, що на більшість питань є одна правильна відповідь.
49. Я люблю ставити питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.
50. У мене є багато цікавих справ.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Е. БУРЦЕВОЇ (АДАПТОВАНА ДО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Інструкція. Напишіть свої пропозиції.

1. Я обрав цю професію, тому що _____
2. В одержанні професії мене приваблює _____
3. Моя майбутня професія дасть мені можливість _____
4. Людей цієї професії поважають за _____
5. Щоб стати успішним психологом необхідно _____

Дайте відповідь, будь ласка, на питання:

1. Як Ви оцінюєте своє ставлення до професії? _____
2. Чи збираєтеся Ви працювати за фахом і чому? _____

Дайте відповідь, будь ласка, на питання:

Які особисті якості необхідно мати психологу? _____

Підкресліть ті якості, які Ви маєте зараз.

Які професійні навчання і навички має мати психолог? _____

Підкресліть ті якості, які Ви маєте зараз.

Які труднощі доводиться зазнавати людям цієї професії? _____

Людей цієї професії відрізняє _____

Які види роботи психолога Ви знаєте? _____

Які з вказаних видів роботи психолога Вас приваблюють і чому? _____